

Μακεδονικά

Vol 35 (2006)

Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος
Κωνσταντινουπόλεως και η Αδελφότης Ηώς
Προσοτσάνης (1870-1880) G.K. PAPAZOGLU, Das
Erziehungswesen in Ost Mazedonien – Der
«Griechische Philologische Verien» von
Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von
Prosotsani (18)

Γ. Κ. Παπάζογλου

doi: [10.12681/makedonika.12](https://doi.org/10.12681/makedonika.12)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Παπάζογλου Γ. Κ. (2011). Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως και η Αδελφότης Ηώς Προσοτσάνης (1870-1880) G.K. PAPAZOGLU, Das Erziehungswesen in Ost Mazedonien – Der «Griechische Philologische Verien» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (18). *Μακεδονικά*, 35, 241–265. <https://doi.org/10.12681/makedonika.12>

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΗΩΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ
(1870-1880)

Στόν Ἀβραάμ, στήν Ἀθηνᾶ, στόν Τάσκο,
στήν Κυριακή, στόν Γιάννη...*

Σὲ ἀπόσταση ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τὴν Πλευρῶνα, τὴν Πλεύνα (σημ. Πετρούσα), γράφει ὁ Σταῦρος Μερτζίδης, *καὶ εἰς τρίωρον ἀπόστασιν δυσμικῶς ἐκ τῆς Δράμας ἐν τῇ πεδιάδι εὐρηται ἡ Πρωσσοτζάνη*¹, καὶ συνεχίζει, βεβαίως τινὲς ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν θὰ ἐκπλαγῶσι σφόδρα μανθάνοντες ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῶν ἀρχαίων Πρώσσων. Ὁ σπουδαῖος διδάκτωρ E. Rückert λέγει ὅτι οἱ Πρώσσοι μετὰ τῶν Γαλατῶν δις ἦλθον ἐν Μακεδονία, εἰσβαλόντες ἐχθροικώτατα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ἣ βεβαίως ἐγκατέλειψαν καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνομά των. Ἦλθον οὗτοι εἰς τὰ μέρη ταῦτα περὶ τὰ ἔτη 279 καὶ 274 π.Χ., ὥστε ἡ Πρωσσοτζάνη, ἣτις πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔφερον ἕτερον ὄνομα, κατοικουμένη ὑφ' ἑτέρων λαῶν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ὠνομάσθη, ὡς ὑποτίθεται, οὕτως ἐκ τῆς διαβάσεως τῶν Πρώσσων, οἵτινες ἀναμφιβόλως εἶχον ἀποικίαν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Rückert ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ Portzen –ἐξ οὗ Πρωτζάνη = Πρωσσοτζάνη– ὅπερ κατ' αὐτὸν σημαίνει λαὸν διαιροῦντα, διασχίζοντα καὶ συντριβόντα πᾶν τὸ πρόστιχον². ἔτσι σὲ ὄλο τὸ διάστημα τῆς φοιτήσεώς μας στὰ σχολεῖα τῆς συγκεκριμένης κώμης, μαζὶ μὲ τὶς ἐκάστοτε πολλὰς ἀλλαγὰς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς γλώσσας, λόγια, καθαρεύουσα, δημοτικὴ, ποὺ μᾶς ὑποχρέωναν νὰ χρησιμοποιοῦμε οἱ δάσκαλοι, παρακολουθήσαμε καὶ τὶς ἀλλαγὰς στὴν ὀρθογραφία τῆς γενέθλιας πόλης, ἡ ὁποία ἀπὸ Πρωσσοτζάνη, ἔγινε Πρωσσοτσάνη, Πρωσσοτσάνη, Πρωσσοτσάνη καὶ κατέληξε σὲ Προσοτσάνη³. Στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ὅταν περατώνουμε τὶς ἐγκύκλιες σπουδὲς στὴν ὡς ἄνω κώμη, ἀφήναμε τὴ γενέθλια

* Ὁ Ἀβραάμ Τσάλας ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη σκοτώθηκε πολεμώντας στὶς τάξεις τοῦ ΕΑΜ, νέος, μόλις 24 ἐτῶν, τὸ 1944 κατὰ τὴ διάρκεια συγκρούσεων μὲ τοὺς Βουλγάρους στὴ γέφυρα τοῦ Στριμόνα, στὴ Νιγρίτα, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Τάσκος γιὰ δεκαετίες ὀλόκληρες σταυροκοπιούνταν ἀκούγοντας τὴν καμπάνα τοῦ ἐσπερινοῦ καὶ ἤλπιζαν γιὰ τὸν γιὸ ποὺ δὲν εἶδαν ποτὲ νεκρό, ἐνῶ ἡ Κυριακὴ καὶ ὁ Γιάννης ἤξεραν γιὰ τὸν ἀδελφό...

1. Στ. Μερτζίδης, *Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμένα τοποθετήσεις των*, Ἀθῆναι 1885, σσ. 43-44.

2. Ὁ.π.

3. Πιθανότατα ἡ κώμη ἀνεπτύχθη στὴ θέση ἀρχαίας πολίχνης μὲ τὸ ὄνομα Scarora ἢ Scarara, βλ. Δ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 98 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

γῆ με πληθυσμό περί τούς 7.000 περίπου κατοίκους, με τρία δημοτικά σχολεία και με γυμνάσιο-λύκειο, γυμνάσιο ἑξατάξιο τότε στο ὅποιο σέ κάθε τάξη συνωστιζόμασταν 50 και 60 μαθητές⁴. Βεβαίως ἄλλοι σέ καιρούς χαλεπούς στο δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν οἱ φυλετικές και ἔθνοτικές συγκρούσεις ἦταν σέ ἔξαρση, σέ μιὰ περιοχὴ τὴν ὁποία κατοικοῦσαν Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι και σλαβόφωνοι, Βούλγαροι και πολλοὶ Τοῦρκοι, με ρευστὴ τὴν περιορροῦσα πολιτική κατάσταση, ἀγωνίσθηκαν σθεναρὰ γιὰ νὰ διατηρῆσουν τὴν ἑλληνικότητα τοῦ χώρου ποῦ θὰ φιλοξενῆσει ἀργότερα χιλιάδες πρόσφυγες κληνημένους ἀπὸ τὰ μικρασιατικά παράλια, οἱ ὅποιοι βρῆκαν ἐκεῖ τὸ ἀπάγκειο και οἱ ὅποιοι θὰ μπολιάσουν και θὰ μπολιασθοῦν ὡς σήμερὰ⁵.

Ἡ παροῦσα, λοιπόν, ἀναφορὰ στὴν παιδεία τῆς γενέθλιας γῆς και στὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τῆς Ὁρθοδοξίας, τὴ Βασιλεῦσα, δὲν εἶναι τυχαία, τὰ σχολεῖα και ἡ Ἀδελφότης Ἡῶς, σέ αὐτὸ τὸ δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅπως θὰ δοῦμε, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀνάχωμα σέ κάθε προσπάθεια προσηλυτισμοῦ και ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς περιοχῆς· εὐνόητα ἄς θεωρηθεῖ ὡς μικρὸ ἀντίδρομο τῶν ὄν ἀπελαβόμεν ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ, ὅταν αὐτὴ στὰ μάτια μας φάνταζε ὡς τὸ κέντρο τοῦ Κόσμου και ὁ μικρόκοσμος της με τούς καθημερινούς ἥρωες, καλοὺς ἢ κακοὺς, μᾶς κληνητὰ ὡς σήμερὰ και ἀποτελεῖ δείκτη συμπεριφορᾶς και στάσης ἀξεπέραστο⁶.

Περί τὰ τέλη τοῦ 19ου / ἀρχῆς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, σύμφωνα με τούς στατιστικούς πίνακες, στὴν Προσοτσάνη κατοικοῦσαν 1.300 Ἕλληνες ἀπὸ τούς ὁποίους 600 [ἦταν] σλαβόφωνοι, 1.000 Βούλγαροι και 1.700 Τοῦρκοι⁷, λει-

4. Στὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, στο γυμνάσιο, φοιτοῦσαν κατὰ τίς δεκαετίες τοῦ 1950/70 μαθητές και ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ λεκανοπεδίου, πολλοὶ ἀπὸ τούς ὁποίους νοίκιαζαν δωμάτια σέ σπίτια κοντὰ στο κτίριο τοῦ γυμνασίου, κτίριο ποῦ ἀνηγέρθη στὸν χώρο τῆς παλιᾶς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας.

5. Μόνο ἀπὸ τὸ Δεμιρδέσιο (τουρκ. Demirdağ) τῆς Βιθυνίας θὰ ἐγκατασταθοῦν μετὰ τὴν Ἑξοδο περί τίς 80 οἰκογένειες προσφύγων, προβλ. φάκελλο Β-141, ΝΤΕΜΙΡΝΤΕΣΙ, τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, χειρόγραφο τοῦ ἐκ Δεμιρδεσίου πληροφορητῆ, κατοίκου Ξάνθης τὸ 1961, Ἀλεξάνδρου Κοντοῦ (: Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ χωριὸ μας ἔχουν ἐγκατασταθεῖ στὴν Προσοτσάνη τῆς Δράμας, ἐκεῖ εἶναι 80 οἰκογένειες περίπου, φύλ. 89), ὅπως και Const. Danguitsis, *Étude descriptive du dialecte de Démirdési (Brousse, Asie Mineure)*, Paris 1943, σσ. 11-12, 20.

6. Τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ Ἱστορικό Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἑξωτερικῶν, τὰ Ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλὰ και τὰ Ἀρχεῖα τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, θὰ μποροῦσαν πιθανότατα νὰ μᾶς δώσουν σημαντικές πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς και εὐλόγα περιμένουν τὸν ἐρευνητὴ νὰ τίς ἀναδείξει· ἡ δημοσιευμένη σήμερὰ μελέτη γιὰ τὴ γενέθλια γῆ ἀποτελεῖ πρόδρομη ἀνακοίνωση εὐρύτερης σχετικῆς ἐργασίας.

7. Στ. Παπαδόπουλος, *Ἐκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 22, τὰ ἴδια περίπου πληθυσμιακὰ στοιχεῖα δίδει και ὁ Γεώργιος Χατζηκρηριακοῦ, ὁ ὅποιος περί τὸ 1906 γράφει σχετικά: *Ἡ Προσοτσάνη εἶναι ἢ μᾶλλον σημαίνουσα κόμη τῆς πεδιάδος ἐκείνης και ἢ μεγαλύτερα ὄλων· ἔδρα διοικήσεως μοδίου, συγκεντροῖ ὑπὲρ τὰς 1.000 οἰκογενεῖας ἐν πλεονασμῷ τῶν ὀθωμανικῶν, ἐκ τῶν 400 περίπου ἑλληνορθόδοξων ἀπεσχίσθησαν πρό τινων ἐτῶν περί*

τουργοῦσε δέ, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ 1876 ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχὴ, *καλὰ ὀργανωμένο ἀρρεναγωγεῖον*, δηλαδή δημοτικὸ καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο, στὸ ὁποῖο φοιτοῦσαν περὶ τοὺς 80 μαθητές· στὸ Δεμιρδέσιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, *εἰς 1 1/2 ὥραν ἀπόστασιν ἐκ Προύσης*, τὰ ἴδια χρόνια φαίνεται νὰ κατοικοῦν 2.606 κάτοικοι, ὅλοι Ἕλληνες, καὶ νὰ λειτουργοῦν τρία σχολεῖα, δημοτικὸ, ἑλληνικὸ καὶ παρθεναγωγεῖο, στὰ ὁποῖα φοιτοῦσαν 400 περίπου μαθητές καὶ μαθήτριες⁹. Καὶ οἱ δύο κοινότητες τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία θὰ δεθεῖ μετὰ τὸ 1922 καὶ τὴν Ἐξοδο-ὄπως, ἐπίσης, θὰ συνδεθεῖ ἡ γενέθλια γῆ μὲ τὴν ἱστορία ἀρκετῶν ἄλλων κοινοτήτων τῆς Θράκης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου¹⁰-, ζοῦσαν τὰ ἴδια προβλήματα προσηλυτισμοῦ ἀπὸ τοὺς σχισματικούς καὶ τὸ πανσλαβιστικὸ

τάς 150, τῇ ὑποκινήσει καὶ διαβολῇ τῆς γνωστῆς βουλγαρικῆς ἐταιρείας (...), βλ. Γ. Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905-1906)*, (Μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων), Θεσσαλονίκη ²1962, σ. 123· πέραν τῶν σλαβοφώνων Ἑλλήνων, στὴν περιοχὴ φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν καὶ τουρκοφώνοι Ἕλληνες, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ ὅσα σημειώνει ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης: *Ἐν τῇ παρὰ τὸ Πάγγαιον ἑλληνικωτάτῃ ἐπαρχίᾳ Ζίχνης, ὑπάρχει ἡ κομπολίσις Ζελάχοβον, ἐν ἣ ἐπιχωριάζει ἡ τουρκικὴ, ἀλλ' ἤς οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι, ἄγνωστον πότε ἐκτουρκισθέντες τὴν γλῶσσαν, δὲν ἔπαυσαν ὄντες ἐνθουσιωδέστατοι τὸ φρόνημα Ἕλληνες. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν τουρκοφώνων ὀρθοδόξων κατοικῶν τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ κομιῶν Ροσίλοβον καὶ Πόρνας καὶ ἄλλων, οἵτινες καίτοι λαλοῦντες τὴν τουρκικὴν (...)*, βλ. Ἰ. Καλοσύτη, *Μακεδονία, ἦτοι μελέτη οἰκονομικῆ, γεωγραφικῆ, ἱστορικῆ καὶ ἐθνολογικῆ τῆς Μακεδονίας*, Ἐν Πειραιεὶ 1886, ²1896, καὶ Ἀθήνα ³1993 (εἰσαγωγή-σχόλια Θ. Πυλαρινοῦ), σ. 144 [–μολονότι ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης εἶναι σαφῆς, κάνει λόγο γιὰ *κόμεις τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας*, τῆς Ζίχνης, ὁ Θ. Πυλαρινὸς στὰ σχόλια του ταυτίζει τὸ *Ροσίλοβο* μὲ τὸ χωριὸ *Ξανθόγεια* τοῦ Νομοῦ... Πέλλης, ὡστόσο τὸ *Ροσίλοβο* (= Ρεσίλοβο) δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Χαριτωμένη, κοινοτικὸ διαμέρισμα τοῦ Δήμου Προσοτσάνης, ἐνῶ ἡ *Πόρνα* δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν κόμην Γάζωρο τοῦ Νομοῦ Σερρών, βλ. J. Lefort, *Paysages de Macédoine leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, Paris 1986, σ. 231].

8. Ν. Φιλιππίδης, «Μακεδονικά - Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως», *Παρνασσός* 1 (1877) 127 (–σημειώνεται πῶς ἡ Προσοτσάνη κατοικεῖται *ἐκ 400 περίπου οἰκογενειῶν* καὶ ὅτι οἱ ὑπάρχοντες σχισματικοὶ Βούλγαροι εἶναι *ὀλίγιστοι ἐν τῇ κομπολίει ταύτῃ, ἀλλὰ ἀντενεργοῦσι πεισματωδῶς*)· Καλοσύτης, *ὁ.π.*, σ. 230 (σημειώνεται ὅτι *ἐν Προσοτσάνῃ ἀπέναντι 2.950 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων ὑπάρχουσι 1.340 Βούλγαροι*), πρβλ. καὶ Παπαδόπουλος, *ὁ.π.*· Ὁ Νικόλαος Φιλιππίδης, ὅπως θὰ δοῦμε κατωτέρω, θὰ συνδεθεῖ μὲ τοὺς δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης καὶ θὰ συνεργασθεῖ μαζί τους, ὅταν κατὰ τὰ χρόνια 1879/81 θὰ βρεθεῖ στὴν Καβάλα, ἐνῶ θὰ εἶναι, ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης, καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Προσοτσάνης τὸ 1879 στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ *Συνέδριον τῶν ἀπανταχοῦ ἑλληνικῶν Συλλόγων*, βλ. Κ. Χιόνης, *Ἡ παιδεία στὴν Καβάλα (1864-1919)*, Καβάλα 1990, σσ. 41-67 (κυρίως), σχετικῶς πρβλ. καὶ κατωτέρω.

9. Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας - Φυσικὴ σύστασις τῆς χώρας, Πολιτικὴ γεωγραφία, Φυσικὸς Πλοῦτος*, Ἀθήνα 1921 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθήνα 1995), σ. 255, καὶ Ἄνωνυμος, «Ἡ μητρόπολις Προύσης», *ΗΕΦΚ* (1907) 189, ἀλλὰ κυρίως *ΕΦΣΚ Ι'* (1875/76), *Πρακτικά*, σσ. 196-197 (: *Ἐκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς ἐνεστάσεως καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων*).

10. Μ. Μαραβελάκης – Ἀ. Βακαλόπουλος, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 194-195 (γιὰ τοὺς ἐκ Δεμιρδεσίου πρόσφυγες).

κίνημα ή Προσοτσάνη, από τους μισσιοναρίους και τους καθολικούς κυρίως τὸ Δεμιρδέσιο, πὸν εἶναι καὶ τὰ δύο μεγάλα προβλήματα τῶν χρόνων, δηλαδή αὐτὰ πὸν ἀντιμετώπιζαν οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας¹¹. ἔτσι, τὸ 1871 μὲ τὸν καινούριο *Κανονισμό* λειτουργίας του ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Κωνσταντινουπόλεως *ἀνεκήρυντε τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ, ὅπως συνδεθῆ μεθ' ἀπάντων τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἑλληνικῶν σχολείων, συλλόγων, ἀδελφοτήτων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων, καὶ μεριμνᾷ περὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ δι' ὑλικῶν κατὰ τὸ δυνατόν συνδρομῶν*¹². Ἄρρωγοὶ στὴ συγκεκριμένη προσπάθεια ἀναζωογονήσεως παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν Ἀσία καὶ στὴν Εὐρώπη θὰ ἔλθουν πλούσιοι ἔμποροι καὶ τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυρίως τῆς *Banque Ottomane Impériale* ἢ τῆς *Banque de Constantinople*, ὅπως οἱ Χρηστάκης Ζωγράφος, Γεώργιος Ζαρίφης, Μενέλαος Νεγρεπόντης, Ἀντώνιος Βλαστός, Κωνσταντῖνος Καραπάνος, Ἀνδρέας Βαλλιάνος, Γεώργιος Κορωνιός, Ἀνδρέας Συγγρός, Στέφανος Σκουλούδης κ.ἄ.¹³. Θὰ διατεθοῦν δὲ ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1880 περίπου περισσότερες ἀπὸ πέντε χιλιάδες λίρες στὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σὲ αὐτὰ τῆς Προσοτσάνης, τοῦ Δεμιρδεσίου ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, γιὰ νὰ καταστή ὁ Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας, γιὰ τὴ συγκεκριμένη δεκαετία, τὸ *Ἐπιτελεῖον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ*¹⁴. ἀλλὰ ἄς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Στὶς 7 Μαΐου 1872 κατὰ τὴ Συνεδρίαση ΤΛΑ' στὴν *ἐπέτειο πανήγυρη* τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, προεδρευόντος *τοῦ κ. Κων-*

11. Σχετικῶς βλ. L. Stavrianos, «L'institution de l'exarcate bulgare: son influence sur les relations interbalkaniques», *Les Balkans* 9 (1939) 56-69, ὅπως καὶ γενικῶς Μ. Γεδεών, *Ἐγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852-1873)*, Κωνσταντινούπολις 1908· Χ. Παπασταθάης, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας», *Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας»*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 63-70, ἀλλὰ καὶ Ἀθ. Λεβίδης, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ», *Ξενοφάνης* 3 (1905) 82-85· Κυριακὴ Μαιμάνη, «Ἀγῶνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν μισσιοναρίων - Ἐκκλησιαστικὴ Πνευματικὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, 1836-1838», *Μνημοσύνη* 8 (1980/81) 189-192, καὶ κυρίως Ἀθ. Καραθανάσης, *Καππαδοκία*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 158-164, ὅπου καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία.

12. Τατιάνα Σταύρου, *Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως - Τὸ Ἐπιτελεῖον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1971, σσ. 63-66 [πρβλ. καὶ ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72) γ'·ι'·].

13. *Ὁπ.*, σσ. 76, 80, 99, 105, 111 κ.ἄ. [πρβλ. καὶ ΕΦΣΚ Ε' (1870/71), *Πρακτικὰ*, σσ. 136-142]· γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γιὰ τὶς τράπεζες στὶς ὁποῖες συμμετεῖχαν, βλ. B. Üsdiken, *Bankalar-Bankerler-Sarraflar-Tefeciler-Kuyumcular*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 15-169· Ed. Eldem, *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi (Voyvoda Street from ottoman times to today)*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 43-279, καὶ τοῦ ἰδίου, *Osmanlı Bankası Tarihi*, Κωνσταντινούπολη 1999, σσ. 21, 24, 36, 41, 59, 61, 62, 65, 73, 78 κ.ἄ., (πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. καὶ Γ. Κ. Παπάζογλου, *Ταφικὰ μνημεῖα τῆς Πόλης, Α. Σισλί: Ἐμποροὶ καὶ τραπεζίτες*, ὑπὸ ἐκτύπωση).

14. Σταύρου, *ὁ.π.*, σσ. 61-62, 84-93 (κ.ἄ.).

σταντίνου Καραπάνου, γνωστοῦ τραπεζίτη τῆς Πόλης, συνήλθαν τὰ μέλη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Σχολῆς τῆς Παναγίας τοῦ Σταυροδρομίου¹⁵. εἶχε προηγηθεῖ τὸν Μάιο τοῦ 1870 ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ Σταυροδρομίου ποὺ κατέκαυσε σὲ λίγες ὥρες χιλιάδες οἰκίες στὴν *πέραν τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου* περιοχὴ τῆς Βασιλεύουσας (σημ. Πέραν-Σταυροδρόμι), ὅποτε καὶ κατεστράφη καὶ ὅλη ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου¹⁶, ὁ ὁποῖος μέχρι τὴν ἐγκατάστασή του στὸ περίλαμπρο νεοκλασσικὸ οἰκοδόμημα τῆς ὁδοῦ *Τόπτσιλαρ ἀρ. 18*, τὸν Μάιο τοῦ 1873, θὰ παραμείνει *ἄστεγος καὶ περιπλανώμενος*¹⁷. Στὴν ὡς ἄνω Συνεδρίαση μεταξὺ ἄλλων ἀνεγνώσθη ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, ἀνώτατο στέλεχος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας στὴν Ὀθωμανικὴ Τουρκία, ἔκθεση *περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων*¹⁸. ἡ συγκεκριμένη ἔκθεση εἶχε ἐγκριθεῖ καὶ ὑπογραφεῖ τὴν προηγούμενη ἡμέρα, 6 Μαΐου 1872, καὶ ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέλη τὰ ἀποτελοῦντα τὴν Ἐπιτροπὴ, γνωστὰ καὶ περιώνυμα μέλη τῆς Ὁμογένειας τῆς Βασιλεύουσας¹⁹. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν κατάστασι τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν ἐπαρχία τῆς Δράμας ἡ ἐπιτροπὴ διεκτραγωδεῖ τὴν κατάστασι καὶ σημειώνει:

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Δράμας καὶ Μελενίκου τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων στεροῦνται πόρων σταθερῶν. Ἐν ἅπασι σχεδὸν τοῖς σχολείοις ὑπάρχει εἷς μόνον διδάσκαλος ἔχων πολλοὺς μαθητὰς, ἐν πολλοῖς δὲ διευθύνων τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀλληλοδιδασκτικόν· καὶ οὗτος ἀνίκανος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διδασκαλία ἄσκοπος ἄνευ συστήματος καὶ τάξεως (...) Ἐν Δράμα ὑπάρχει ἐν [σχολεῖον] ἀθλιέστατον. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χωρίων αἱ τῶν σχολείων οἰκοδομαὶ εἰσὶν ἐτοιμόρροποι· πολλὰ στεροῦνται καὶ ἐφοριῶν. Πολλοὶ φιλομαθεῖς μαθηταὶ ἐνεκα πενίας ἀποσύρονται ἀκαίρως²⁰.

Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας τῆς Δράμας, γίνεται μόνον γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Πραβίου γιὰ τὸ ὁποῖο σημειώνεται σχετικὰ ὅτι:

Ἡ Σχολὴ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἦν κατὰ τὸ ἐνὸν βοηθεῖ καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Μακεδονικὸς Σύλλογος, ἔχει δύο τμήματα, ἑλληνικὸν

15. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 303, πρβλ. καὶ Σταύρου, ὁ.π., σσ. 58-59.

16. Περιγραφή τῆς φοβερῆς πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία κατέκαυσε τὸ Σταυροδρόμι στίς 24 Μαΐου 1870, βλ. Ἀν. Συγγρός, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήνα 1998 (ἐπιμ. Ἄλκ. Ἀγγέλου – Μαρ.-Χριστ. Χατζηϊωάννου), τ. Β', σσ. 205-212, πρβλ. καὶ Σταύρου, ὁ.π., σ. 58.

17. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ μεγάλου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τίθεται στίς 9 Ἰανουαρίου τοῦ 1872, στίς 11 τὸ πρωί, ἐνῶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεόδμητου κτιρίου ἐτελέσθησαν *περὶ τὴν 1 μ.μ. ὄραν 13 Μαΐου 1873*, ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἄνθιμο, *παρισταμένον ἔξ ἀρχιερέων*, βλ. Σταύρου, ὁ.π., σσ. 69, 100.

18. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σσ. 186-210.

19. Τὴν Ἐπιτροπὴ συνεπλήρωναν οἱ ἱατροὶ Ἡροκλῆς Βασιιάδης, Ἀπόστολος Βαφειάδης καὶ Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς, ὁ βοηθὸς ἐν τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Κράτους Κωνσταντῖνος Καλλιιάδης καὶ ὁ λόγιος Βασίλειος Πυλάδης, ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 210.

20. Ὁ.π., σ. 193.

και ἀλληλοδιδασκικόν· περί τούς 100 μαθηταί διδάσκονται ἐν αὐτοῖς· ἀλλά πλεῖστοι ὅσοι παῖδες μένουσιν ἐν τῇ ἀμαθείᾳ· παρθENAγωγεῖον οὐχ ὑπάρχει ἔνεκεν ἐλλείψεως πόρων²¹.

Ἡ κατάσταση τῶν σχολείων καί τῆς παιδείας στήν ἐπαρχία τῆς Δράμας γίνεται γνωστή στόν Φιλολογικό Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας ἀπό σχετική ἀναφορά-ἐπιστολή ἀπό 11 Ἰανουαρίου 1872 τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου²²· ἡ σχετική ἐπιστολή, περικλείουσιν ἔκθεσιν γενικὴν τῆς καταστάσεως καί ἐκτάσεως τῶν σχολείων καί τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐπαρχιῶν Σερρῶν, Δράμας (Δράμα, Μυροκόπι, Ζεχνά, Πράβι) καί Μελενίκου (Μελένικον, Τιμούρ Χισάφ, Πετρίτσα), μετὰ στατιστικῶν πινάκων, ἀνεγνώσθη στή Συνεδρίαση ΤΙΒ' τοῦ Συλλόγου στίς 24 Ἰανουαρίου 1872, προεδρεύοντος τοῦ κ. Ξενοφώντος Ζωγράφου, καθηγητῆ τότε στήν Ἰατρικὴ Αὐτοκρατορικὴ Σχολή τῆς Κωνσταντινουπόλεως²³. Εἶχε προηγηθεῖ σὲ ἐπίορρωση τῶν σκοπῶν τοῦ Συλλόγου στίς 8 Νοεμβρίου 1871, στή Συνεδρίαση ΤΒ', προεδρεύοντος τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου²⁴, ἡ ἔγκριση τῶν ἀποσταλησομένων ἐγκυκλίων πρὸς τοὺς δημογέροντες τῶν κοινοτήτων, τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς συλλόγους καί τὰς λέσχας²⁵, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καί ζητοῦσαν, προκειμένου ὁ Σύλλογος νὰ ὑλοποιήσει τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχολείων καί τὴν κατὰ τὰ μέσα αὐτοῦ ἀνέγερσιν νέων, ἐνθα δὲν ὑπάρχουσιν, νὰ συμπληρώσουν τὸ συναποστελλόμενον διάγραμμα καί νὰ τὸ ἐπιστρέψουν πρὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1872, ἂν ἤθελαν ὁ Σύλλογος νὰ συμπεριλάβει καί τὰ σχολεῖα τους εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενησομένην ἐξέτασιν πρὸς διανομὴν τῶν προορηθέντων βοηθημάτων²⁶· μετὸ διάγραμμα τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ συμπλήρωση, ὁ Σύλλογος ἤθελε νὰ πληροφορηθεῖ πόσα σχολεῖα λειτουργοῦν σὲ κάθε κοινότητα καί πότε ἰδρύθηκαν, τὰ ὀνόματα τῶν ἐφόρων καί πῶς ἐκλέγονται, τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων καί ποιὸς εἶναι ὁ μισθὸς τους, τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, τὴν ἀναλογία τους πρὸς τοὺς κατοίκους, τὴν ἡλικία ἐκάστου, κάθε τί σχετικὸ μετὰ τὰ διδασκόμενα μαθήματα, τὸ πρόγραμμα καί τίς ἐξετάσεις, τίς πηγές συντηρήσεως τῶν σχολείων κ.ἄ.²⁷.

21. Ὁπ. (πρβλ. καί Ν. Φιλίππιδης, ὁπ., σσ. 287, 299, καί Παπαδόπουλος, ὁπ., σσ. 24-25).

22. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σ. 247.

23. Ὁπ.· γιὰ τοὺς Ζωγράφους τῆς Βασιλεύουσας καί γιὰ τὸν ἡμέτερο Ξενοφόντα, βλ. Ἄλ. Ζωηροῦ, «Ἀναμνήσεις, ἡ Κωνσταντινουπόλις καί ἰδίως τὸ Σταυροδρόμιον κατὰ τὸ 1860, ἡ πόλις καί οἱ ἄνθρωποι, ἡ ἰδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», ΗΕΦΚ (1906) 227-234.

24. Ἦτο γαμβρὸς τοῦ τραπέζίτη Χρηστάκη Ζωγράφου, κατοπινὸς Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν, Ναυτικῶν, Δικαιοσύνης καί Παιδείας σὲ διάφορες Κυβερνήσεις τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους, βλ. πρὸχειρα Ἄλκ. Προβατᾶς, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1821-1980 (Νομοθετικά καί ἐκτελεστικά Σώματα), Ἀθήναι 1980, σσ. 352, 369, 375, 376, 495, 496.

25. ΕΦΣΚ ΣΤ' (1871/72), Πρακτικά, σσ. 224-227.

26. Ὁπ., σ. 225.

27. Ὁπ., σ. 226.

Ἄξιζει νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ συνεργασία τῶν τοπικῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων μὲ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, τὴ Βασιλεύουσα, ἔτσι ὅταν ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν στέλνει τὴν ἀναφορά του στὴν Κωνσταντινούπολη, παραλλήλως ὁ *μητροπολίτης Σερρῶν κ. Νεόφυτος*²⁸ ἐνημερώνει μὲ ἐπιστολὴ του τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο γιὰ τὴν λήψιν τῶν ἐγκυκλίων καὶ τῶν διαγραμμάτων καὶ ὅτι ὁ ἐκεῖ Σύλλογος ἀσχοληθεῖς εἰς τὴν στατιστικὴν τῶν σχολείων ἀποστέλλει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ²⁹, ἐπιστολὴ πού ἀνακοινώνεται στίς 31 Ἰανουαρίου 1872, στὴ Συνεδρίαση ΤΙΓ' τοῦ Συλλόγου, προεδρευόντος τοῦ κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους³⁰. Μὲ βάση τὴν ἀνωτέρω ἀναφορά τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου, ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας Δράμας ἀποφασίζεται νὰ βοηθηθεῖ μόνον ἡ *Σχολὴ τοῦ Πραβίου* μὲ τὸ ποσὸ τῶν 25 λιρῶν, νὰ δοθοῦν δὲ προσέτι 50 λίρες στὸν ἴδιο τὸν ἐν Σέρραις *Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο*³¹· δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, ἢ δὲν εἶχαν ἀνάγκες, ἢ ἦταν σὲ καλύτερη μοῖρα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Πραβίου, ἢ ἀνεμένετο συντονότερη ἢ βοήθεια ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, σὲ συνεργασία, πιθανότατα, καὶ μὲ αὐτό³².

Κατὰ τὸ 1872/73 οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἱατροῦ Νικολάου Λιάμη, πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι ἀπὸ τοὺς σχισματικὸς Βουλγάρους, ἀποφασίζουν νὰ ἀντιδράσουν σθεναρά³³· ἰδρῶν τὴ

28. Ὑπονοεῖται ὁ Νεόφυτος Β' Πετριδῆς ὁ ἀπὸ *Φαναριοφερσάλων (1867-1875)*, ὁ ὁποῖος θὰ μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Λαρίσης, ὁ *πρῶτος ἰδρυτὴς κωδωνοστασιῶν ἐν Σέρραις*, πρῶχειρα βλ. Β. Ἀτέσης, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος ΝΖ'* (1975) 466, γιὰ τὸν ρόλο του στίς Σέρρες κατὰ τὰ χρόνια τῶν ἐπιθέσεων τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, βλ. καὶ Γ. Στογιόγλου, «Ἡ ἱερατικὴ Σχολὴ στὸ μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 131, καὶ Ν.-Ι. Δόβας, «Ἡ Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν στὴ βουλγαρικὴ εἰδησεογραφία καὶ ἱστοριογραφία», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 232-234· Χ. Βουρουτζίδης, *Χρονικὸ διδασκάλων στίς Σχολές τῆς ἱερᾶς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν*, Σέρρας 1996, σ. 12· πρβλ. Π. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Τούρκων (1383-1913)*, Ἀθήνα 1938, σ. 176.

29. *ΕΦΣΚ ΣΤ'* (1871/72), *Πρακτικά*, σ. 253.

30. Ὁ.π.

31. Ὁ.π., σ. 208.

32. Ἄς προσεχθεῖ προσέτι πὼς στὸ Πράβι κατὰ τὸ 1871/72, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα δὲν φαίνεται νὰ κατοικοῦσαν βουλγαρικὲς οἰκογένειες, καταγράφονται 1.510 Ἕλληνες, *βυρσοδέψες κυρίως στὸ ἐπάγγελμα*, καὶ 544 Τούρκοι, βλ. Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 24.

33. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἱατρὸ Νικόλαο Λιάμη, βλ. Γ. Βουλτσιάδης, *Ἡ Προσοτσάνη μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 49, ὅπως καὶ Β. Πασχαλίδης, *Δραμινὰ ἱστορικὰ (67 μελέτες γιὰ τὴ Δράμα καὶ τὴν περιοχὴ τῆς)*, Δράμα 1992, σσ. 17, 49-50, 103, ὅπως καὶ Μάνια Κωνσταντινίδου – Γεω. Πεντόγαλος, «Γιατροὶ στὴ Δράμα ἀπὸ τὸ 1800 μέχρι τὸ 1912», *Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς - Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς», Πρακτικά*, Δράμα

*Φιλεκπαιδευτική Ἀδελφότητα Πρωσοτσιάνης ἢ Ἡῶς*³⁴ καὶ παραλλήλως συγκροτοῦν Ἐπιτροπή ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς προκρίτους τοῦ Νευροκοπίου, ἡ ὁποία καὶ μεταβαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ σκοπὸ νὰ προβεῖ σὲ παραστάσεις πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ νὰ *ζητήσῃ τὴν προστασία τῆς*³⁵. Ἄμειρος τῶν συγκεκριμένων ἐνεργειῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρών· μάλιστα οἱ πρόκριτοι τῶν Σερρῶν ἀπευθύνονται στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *συνιστῶντες τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύο (sic) ἑλληνικῶν κοινοτήτων*, ζητοῦν προφανῶς ἀπὸ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ἐμπόρους καὶ τραπεζίτες, οἱ ὅποιοι κινοῦνται ἢ καὶ ἐργάζονται στοὺς χώρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν Ὀθωμανικῶν Ὑπουργείων, νὰ τοὺς συνδράμουν³⁶. Τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς *περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, τοῦ ἐπόμενου συλλογικοῦ ἔτους 1872/73, ἡ ὁποία καὶ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου, στίς 13 Μαΐου 1873³⁷, στοὺς χώρους τοῦ νεότευκτου μεγάρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, στὸ Πέραν, ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα Ζωγράφου³⁸: (...) *ὁμοίως καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, συνιστῶν τοὺς ἀντιπροσώπους δύο ἑλληνικῶν κοινοτήτων Νευροκοπίου (Νικόπολις) καὶ Πρωσοτσιάνης, ἀποστελλομένους ὅπως ἐξαιτήσονται τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως, περιγράφει ἀρπαγὰς καὶ σφετερισμοὺς ἐκκλησιῶν τε καὶ σχολῶν ἑλληνικῶν καὶ οἰκτεῖρει τὴν τυφλὴν καταφορὰν καὶ τοὺς βανδαλικοὺς τρόπους τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ἕως χθῆς ἀδελφῶν θεωρουμένων*³⁹.

1992, σσ. 253, 254, 255.

34. Παπαδόπουλος, ὁ.π., σ. 22· τοῦ ἰδίου, «Εἰσαγωγή στὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ο αἰῶνα», *Παρθασὸς Δ'* (1962) 256· γιὰ τοὺς φιλεκπαιδευτικοὺς συλλόγους τῆς Μακεδονίας βλ. καὶ Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, «Φιλεκπαιδευτικοὶ καὶ φιλανθρωπικοὶ σύλλογοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας», *Μακεδονικά* 11 (1971) 342-374. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 1 (κεφ. Α') τοῦ *Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος*, σκοπὸς τῆς ἐν Πρωσοτσιάνῃ «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Ἡῶς» εἶναι ἡ διάδοσις τῆς παιδείας καὶ τῶν φῶτων εἰς τὴν νεολαίαν τῆς κομποπόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγή τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων καὶ ἡ σύστασις παρθεναγωγείου πρὸς ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τοῦ γυναικείου φύλου, ἐνῶ ὀρίζεται ἄλλου, ἄρθρο 22 (κεφ. Ζ'), στὴν σφραγίδα τῆς Ἀδελφότητος, ἐν τῷ μέσῳ, νὰ τοποθετηθεῖ, ὡς ἔμβλημα τῆς Ἡῶς, ἡ εἰκόνα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, δὲν εἶναι ἄσχετο ἴσως αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ Ἀδελφότης πανηγυρίζει τὴν ἐπετηρίδα αὐτῆς κατὰ τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου, ἥτοι τὴν ἐορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὅποτε τελεῖται ἀρχιερατικὴ λειτουργία καὶ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα πάντων τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἀδελφότητος καὶ γίνεται ἐπίσης καὶ ἡ λογοδοσία, ἄρθρο 24 (κεφ. Ζ') (σχετικῶς μὲ τὸν Κανονισμὸ βλ. καὶ κατωτέρω).

35. ΕΦΣΚ Ζ' (1872/73), *Πρακτικά*, σ. 213.

36. Ὁ.π.

37. Ὁ.π., σσ. 205-219.

38. Ὁ.π., σ. 333 (τὴν ἴδια ἡμέρα, ὅπως εἶδαμε ἀνωτέρω, ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου, πραγματοποιοῦνται καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ «νεόδμητου κτιρίου»).

39. Ὁ.π., σ. 213.

Ἡ εἰσήγηση τοῦ Ξενοφώντος Ζωγράφου ὁριστικοποιεῖται καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν προηγούμενη ἡμέρα 12 Μαΐου 1873, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τοὺς γνωστούς μας ἤδη Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, Κωνσταντῖνο Καλλιάδη, Βασίλειο Πυλάδη, Κωνσταντῖνο Καραθεοδωρῆ, στὴν Ἐπιτροπὴ συμμετέχουν καὶ ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς, *διευθυντῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου*, καὶ ὁ Γαβριὴλ Σοφοκλῆς, ἐκτελῶν χρῆμα γραμματέως⁴⁰. ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διαθέσιμων 1.190 λιρῶν τοῦ ἔτους 1872/73 γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε νὰ εἰσηγηθεῖ ποσὸ 620 λιρῶν προκειμένου νὰ δοθεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχολείων τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπὸ αὐτὰ *εἰς Πρωσοτζιάνην* νὰ δοθοῦν 15 λίρες, στὸ Νευροκόπι 60 –οἱ 20 λίρες ἦταν ἡ δωρεὰ τοῦ κ. Γεωργίου Ζαρίφη– καὶ στὸ *Πράβιον ἐπαρχίας Δράμας* 25 λίρες⁴¹. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν ποσῶν ποὺ διατίθενται στὶς διαφορὲς κοινότητες τῆς περιοχῆς, θὰ μπορούσε νὰ συμπεράνει κανεὶς πὼς εἴτε οἱ ἀνάγκες τοῦ Νευροκοπίου ἦταν μεγαλύτερες, καὶ εὐλόγα μιὰ ποῦ ἦταν ἡ πρώτη συμπαγῆς ἑλληνικὴ κοινότητα στὴν κοιλάδα ἀπὸ τὴ Βουλγαρία πρὸς τὴ Δράμα, εἴτε ὅτι οἱ δημογέροντες τοῦ Νευροκοπίου ἐνήργησαν συντονότερα⁴². ἤδη στὴ Συνεδρίαση ΤΜΕ' τοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας, στὶς 11 Δεκεμβρίου 1872, προεδρεύοντος τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου, ἀναγινώσκεται αἴτηση τῶν κατοίκων τοῦ Νευροκοπίου γιὰ βοήθεια καὶ ἐπὶ τῆς συγκεκριμένης αἰτήσεως, ὁ Σύλλογος *ψηφίζει, μετὰ τινα συζητήσιν, ὅπως χορηγηθῆ καὶ διὰ τὸ ἐνεστῶς ἔτος 40 λιρῶν χρηματικὴ συνδρομὴ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν αὐτόθι σχολείων*⁴³. Κοινωνός, ἐπίσης, τῶν προβλημάτων τῆς συγκεκριμένης κοινότητος, ἀρκετὰ ἐνωρίς, φαίνεται νὰ ἔγινε καὶ ὁ περιώνυμος τραπεζίτης τῶν χρόνων, φίλος τῶν Τούρκων σουλτάνων καὶ δανειοδότης τῶν Ὄθωμανικῶν Κυβερνήσεων Γεώργιος Ζαρίφης⁴⁴. τίς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΝΒ' τοῦ Συλλόγου, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 26 Φεβρουαρίου 1873, προεδρεύοντος τοῦ κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους:

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. γενικὸς γραμματεὺς, ἐπιφοτισθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Βασιάδου ἀπόντος εἰς Κύζικον, ἀγγέλει τῷ Συλλόγῳ ὅτι ὁ φιλογενῆς κ. Γ. Ζαρίφης ὑπέσχετο νὰ παρέχῃ ἑτησίως διὰ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ὑπὲρ τῶν σχολείων Νευροκόπης τῆς ἐπαρχίας Δράμας τὸ ποσὸν 20 λιρῶν ὀθωμανικῶν, ἐφ' ᾧ ὁ

40. Ὡπ., σ. 219.

41. Ὡπ., σ. 217.

42. Ὁ Γεώργιος Ζαρίφης συντονισμένα φαίνεται νὰ βοηθοῦσε τίς ὁμογενειακὲς κοινότητες τῆς Νοτίου Βουλγαρίας, δὲν εἶναι τυχαῖο, λ.χ., ὅτι συνέστησε στὴν Φιλιππούπολη τὸ 1875 καὶ χρηματοδότησε τὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια, ἀναφορὲς σὲ αὐτὰ κάνει στὶς «ἀναμνήσεις» του ὁ ἐγγονὸς τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη, ὁ ὁμώνυμος γιὸς τοῦ Λεωνίδα, βλ. Γ. Α. Ζαρίφης, *Οἱ ἀναμνήσεις μου, ἕνας κόσμος ποῦ ἔφυγε - Κωνσταντινούπολη 1800-1920*, Ἀθήνα 2002, σσ. 72-73, 262-264.

43. ΕΦΣΚ Ζ' (1872/73), Πρακτικὰ, σ. 256.

44. Ζαρίφης, ὁ.π., σσ. 66-70, 158-161.

Σύλλογος ἐψηφίσατο ἵνα σταλῆ εὐχαριστήριος ἐπιστολή τῷ κ. Γ. Ζαρίφῃ⁴⁵.

Πόσο καιρὸ ἔμειναν στὴ Βασιλεύουσα οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Προσοτσάνης εἶναι ἄγνωστο, ὅπως ἄγνωστο εἶναι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παραστάσεων τους πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση, πιθανότατα ὁμοίως τότε, κατὰ τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς τους στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ἐκ Προσοτσάνης δημογέροντες νὰ φρόντισαν νὰ ἐκτυπώσουν καὶ τὸν Κανονισμό τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος τῆς Κοινότητός τους ἢ Ἡώς καί, ἐπίσης, θὰ καλλιέργησαν τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου⁴⁶. θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ ὑποθέσει ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῶν παραστάσεων τους δὲν ἦταν τὰ ἀναμενόμενα, διότι στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Μάϊο τοῦ 1873 ὡς τὸν ἐπόμενο Ἀπρίλιο τοῦ 1874, οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης ἀναγκάζονται νὰ ἐπανέλθουν καὶ ἀπευθύνουν ἄμεσα πλέον ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, στίς ὁποῖες διεκτραγωδοῦν τὴν κατάστασιν στὴν Κοινότητα καὶ ἀναφέρονται στὰ δεινὰ στὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται ἀπὸ τοὺς σχισματικούς⁴⁷. Ἔτσι στὴν ἔκθεσή της τὴν ἀφορῶσα στὴν κατάστασιν τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μὲ εἰσηγητὴ τὸν Κωνσταντῖνο Καλλιὰδῃ, ἢ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ, κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτῆ τοῦ Συλλόγου, στίς 5 Μαΐου 1874, κάνει ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν κρατοῦσα κατάστασιν στὴν Προσοτσάνη:

Ἐν ἀξιολόγῳ ἐκθέσει περιγράφων ὁ εἰρημένος Σύλλογος [sc. ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς] τὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας, ἀγγέλει ἡμῖν ὅτι αἱ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προσπάθειαι αὐτοῦ προοδεύουσιν, εὐάριθμοι δὲ τινες κοινότητες ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, ὡς (...) ἢ παρὰ τὴν Δράμαν Πλεῦνα, ὑφ' Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατοικοῦμεναι, συνίστησι δὲ τὴν κοινότητα Προσοτσιάνης, ἣτις ἄλλως τε καὶ ἀπ' εὐθείας τρεῖς πέμψασα ἡμῖν ἐπιστολὰς διὰ παθητικωτάτων ἐκφράσεων περιγράφει τὰ ὑπὸ τῆς ἐναντίας μερίδος ἐπιβαλλόμενα αὐτῇ δεινὰ, ἧς ἢ ἑλληνικὴ μερὶς διευθύνεται ὑπ' ἀνδρὸς βουλγαρικῆς μὲν καταγωγῆς, θερμῶς δ' ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀγωνιζομένου, ἐφ' ᾧ καὶ πέμπομεν αὐτῶν τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν προσηρήσεις, προτρέποντες τὸν γνήσιον τοῦτον λάτριον τῆς ἀληθοῦς παιδείας ὅπως ἐμμένῃ ἀκράδαντος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ εὐγε-

45. ΕΦΣΚ Ζ' (1872/73), Πρακτικά, σ. 268.

46. Πράγματι ὁ Κανονισμὸς τυπώνεται στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1873, βλ. Κανονισμὸς τῆς ἐν Προσοτσιάνῃ Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἢ Ἡώς, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 (Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κ. Πληθωνίδου - Ὅδος Γενί Τζαμί, ἀριθμὸς 111). ὁ Κανονισμὸς φαίνεται νὰ ἐγκρίνεται «Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 8 Μαΐου 1873», ἂν δεχθοῦμε ὅτι πράγματι αὐτὸς ἐκτυπώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς τῶν δημογερόντων τῆς Προσοτσάνης στὴ Βασιλεύουσα, τότε ἀσφαλῶς ἡ ἀποστολὴ αὐτῆ θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε μετὰ τὶς 8 Μαΐου 1873 (πρβλ. Κανονισμὸς τῆς ἐν Προσοτσιάνῃ, ὁ.π., σ. 8).

47. Φαίνεται νὰ ἀποστέλουν στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο στὴ Βασιλεύουσα τρεῖς ἐπιστολές, πρβλ. ΕΦΣΚ Η' (1873/74), Πρακτικά, σ. 262.

νοῦς αὐτοῦ καθήκοντος⁴⁸.

Λόγω τοῦ ἐμπεριστάτου τῆς καταστάσεως, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας ἀποφασίζει ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 765 λίρῶν τῶν προοριζομένων γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, νὰ διατεθοῦν 10 λίρες γιὰ τὰ *σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης*, 40 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Νευροκοπίου, 20 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ *Προβίου ἐπαρχίας Δράμας*⁴⁹. Ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ βουλγαρικῆς καταγωγῆς ἀρχηγὸς τῆς *ἐλληνικῆς μερίδος* στὴν Προσοτσάνη, στὸν ὁποῖον ρητὰ ἀναφέρεται ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ, ὁ τόσο σθεναρὰ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας; Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε μόνον ὅτι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται στὸ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἢ *Ἡὼς* ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της τὸ 1872/73, τὸν Ἡλία Χατζηγεωργίου, τὸν κατοπινὸ Ἡλία Χατζηγεωργήφ⁵⁰. Ἄν πράγματι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται σὲ αὐτόν καὶ ὁ Ἡλίας Χατζηγεωργίου εἶχε βουλγαρικὴ καταγωγή, δὲν κατανοοῦμε τὸν λόγο μιᾶς δημόσιας ἀναφορᾶς σὲ αὐτήν, σὲ ἐποχὴ μάλιστα ὀξύνσεως τῶν φυλετικῶν παθῶν, διότι ἀντὶ τῆς στηρίξεως στὴν *ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος* στὴν ὁποία θὰ ἀπέβλεπαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου, προφανῶς σὲ μιὰ μικρὴ κοινωνία θὰ ἐπέφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα: ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Ἡλίας Χατζηγεωργίου τὰ κατοπινὰ χρόνια θὰ μεταστῆ πρὸς τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ, θὰ μετοικήσει στὴ Δράμα, ἀσχολούμε-

48. Ὁ.π. (τὴν Ἐπιτροπὴ συμπληρώνουν οἱ γνωστοὶ καὶ ἀπὸ προηγούμενες ἐκθέσεις Κ. Καραθεοδωρῆς, Β. Πυλάδης, Ξ. Ζωγράφος, Ἄπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος, Κ. Καλλιάνης, Ἰ. Ἀριστοκλῆς καὶ Μ. Παντάζης).

49. Ὁ.π., σ. 266.

50. Φαίνεται νὰ μετέχει στὸ «Συμβούλιο» τῆς Ἀδελφότητος, μαζί μὲ τοὺς Ν. Λιάμη, Γ. Βουλταιάδη, Παπα-Ἰωάννη Οἰκονόμου, Δ. Δάγια, Ἰ. Βογιατζῆ, Β. Μαυροδῆ, Ἀ. Καραγιάννη, Δ. Μήτσα, Στ. Δῶδο, Γ. Τριανταφυλλίδη καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε, βλ. Βουλταιάδης, ὁ.π., σ. 54· προφανῶς ἡ ἀνωτέρω σύνθεση τοῦ Συμβουλίου δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα καὶ αὐτὸ γιὰτί, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 8 (κεφ. Δ') τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος, ἢ *Διευθύνσεις τῆς Ἀδελφότητος σύγκειται ἐκ Προέδρου, Γραμματέως, Ταμίου καὶ δύο Ἐφόρων*, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπαρτίζουν τὴν πενταμελῆ Ἐφορίαν τῆς Ἀδελφότητος, τὴν διοικοῦσαν καὶ διευθύνουσαν τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς, οἱ ἔφοροι κατὰ ταῦτα ἦσαν πέντε, οἱ διευθύνοντες τὴν Ἀδελφότητα, καὶ ὄχι ἔνδεκα, ὅσοι τοῦλάχιστον καταγράφονται ἀνωτέρω ὡς μέλη τοῦ «Συμβουλίου» (βλ. Κανονισμὸς τῆς ἐν Προσοτσάνῃ, ὁ.π., σσ. 2-3). Τὴν πρώτη, λοιπόν, «Ἐπιτροπὴ», τὴ συγκροτηθεῖσα πιθανότατα γιὰ νὰ προχωρήσει τίς διαδικασίες συστάσεως τῆς Ἀδελφότητος, ἐγκρίσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ Κανονισμοῦ κ.λπ., ὅπως αὐτὴ καταγράφεται στὸν δημοσιευθέντα Κανονισμὸ τῆς Ἀδελφότητος, συναποτελοῦσαν οἱ: Παπα-Οἰκονόμος, Νικόλαος Λιάμης, Μαυροδῆς Βουλταιάνου, Γεώργιος Βούλτσου, Χατζῆ Χρήστου Βουλταιάνου, Στ. Ἀθανασιάδης, ἐνῶ ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐπιτροπῆς καταγράφεται ὁ Γ. Ἀστεριάδης, ὁ γιὰ χρόνια πολλὰ λαμπρὸς δάσκαλος καὶ λόγιος τῆς Κοινότητος (ὁ.π., σ. 1)· εἶναι πιθανὸ πὼς κάποιοι ἐκ τῶν ἀνωτέρω δημογερόντων-μελῶν τῆς «Ἐπιτροπῆς» θὰ βρεθοῦν κατὰ τὸ 1873 καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ προωθήσουν τοὺς σκοποὺς τῆς Ἀδελφότητος καὶ νὰ προστρέξουν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ζητώντας βοήθεια, καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο τῆς παρουσίας τῶν δημογερόντων στὴ Βασιλεύουσα καὶ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἀδελφότης τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κραταιοτάτου καὶ φιλοπροοδευτικωτάτου ἡμῶν Ἀνακτος Σουλτάν ΑΠΟΥΛ ΑΖΙΖ ΧΑΝ (ὁ.π., σ. 3).

νος με τὸ καπνεμπόρειο εὐρύτερα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, καὶ γενόμενος πλέον Ἡλίας Χατζηγεωργήφ θὰ καταστῆ ἀρχηγὸς καὶ ταμίας τῶν βουλγαρικῶν κομιτάτων τῆς περιοχῆς⁵¹.

Πρόκειται γιὰ ἀμφιλεγόμενο πρόσωπο, τὸ ὁποῖο θὰ συνδεθεῖ μετὰ τὴν ἱστορία, κυρίως μετὰ τὴν ἱστορία τῆς παιδείας τῆς Προσοτσάνης, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξαρχικὴ κίνηση στὴν περιοχὴ· τὸ ἐκδοθὲν ἐσχάτως Ἄρχεῖο τοῦ Χρυσόστομου Σμύρνης, τὸ ὁποῖο, μέσα ἀπὸ περιπέτειες, μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερο, μᾶς δίδει σημαντικὲς ἀπὸ διάφορα ἔγγραφα πληροφορίες γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργίου-Ἰωαννίδη. Μεταξὺ ἄλλων, ἐντοπίζεται ἔγγραφο ὑπογραφόμενο ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῆς Προσοτσάνης (ἐφοροεπιτρόπους - δημογέροντες - ἱερεῖς - μέλη Κοινότητος) καὶ ἀπευθυνόμενο στὸν πατριάρχη Ἰωακείμ Γ΄ εἰς Κωνσταντινούπολιν· τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται στὰ τῆς κηδείας καὶ ἐκφορᾶς τοῦ Ἡλία Χατζηγεωργίου στὴν Προσοτσάνη, μετὰ τὴ δολοφονία του στὴν Ξάνθη καὶ τὴ μεταφορὰ τῆς σοροῦ του στὴν πατρικὴ οἰκία, στὴ γενέθλια γῆ, τὴν Τετάρτη 20 καὶ Πέμπτη 21 Μαΐου 1909. Μέσα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο, ὑπογραφόμενο πιθανότατα ἀπὸ ἀρκετοὺς παλαιοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τοῦ Χατζηγεωργήφ, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1870 στὴν Ἀδελφότητα Ἡώς, διαγράφεται μετὰ μελανὰ χρώματα ὅλη ἡ πορεία τοῦ ἀρνησίθρησκου καὶ ἀρνησιπάτριδος, ἐνδεικτικὸ τοῦ πόσο πολὺ νερὸ κύλησε κάτω ἀπὸ τὶς γέφυρες κατὰ τὰ χρόνια ποὺ μεσολάβησαν ἔκτοτε καὶ ὡς τὴ δολοφονία του, ἀλλὰ καὶ τοῦ μίσους τῶν βουλγαριζόντων καὶ ἐξαρχικῶν γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ὀρθοδοξία:

Τὰ γεγονότα ταῦτα προκλήθέντα ἐξ ἀφορμῆς τῆς κηδείας τοῦ ἐν Ξάνθῃ φονευθέντος βουλγαριζόντος Ἡλίας Χατζηγεωργίου καταγομένου ἐκ Προσοτσάνης καὶ τὰ μάλα ἐργασθέντος ὑπὲρ τῆς παγιώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας βουλγαρικῶν κοινοτήτων (...) Κατὰ τὴν ἐσπέραν δηλαδὴ τῆς παρελθούσης Τετάρτης 20 Μαΐου ἐνῶ μετεφέρετο εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ὁ ἐν Ξάνθῃ φονευθεὶς Ἡλίας Χατζηγεωργήφ, ἡ συνοδεύσασα αὐτὸν συνοδεία, ἐν ᾗ παρευρίσκειτο ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Σερρών μετὰ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Προξενίου καὶ ὁ πρόξενος Σερρών καὶ τινων ἐκ τῶν ἀνεγνωρισμένων πρῶην Βουλγάρων κομιτατζήδων, ὁ ἐκτελῶν χρέη Βουλγάρου

51. Πρβλ., γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ, Σπ. Λοβέρδος, *Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Ἀθήνα 1929, σ. 125· Κ. Πολίτης, *Χρυσόστομος Σμύρνης*, Ἀθήνα 1971 (καὶ Ἀθήνα 1993), σ. 43, ὅπως καὶ Στ. Ἰωαννίδης, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας καὶ τὸ κίνημα ἀντιστάσεως στὴν Ξάνθη», *Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγῶνας, Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 445-457· Πα-σχαλίδης, ὁ.π., σσ. 174-176· πλούσιες πλέον πληροφορίες γιὰ τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ καὶ τὴν δράση του στὴν Προσοτσάνη καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ βλ. Ἄλ. Ἀλεξανδρῆς, *Τὸ Ἄρχεῖον τοῦ ἔθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου, ὅπως διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερο, Α΄ - Δράμα: Μητρόπολις Δράμας (1902-1910)*, Ἀθήνα 2000, σσ. XLVI, 58, 64, 98, 99, 104, 108-110, 191, 229, 261, 263-269, 303, 304, 313, 439, 446-448, 452.

ἐν Προσωτσάνη ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Ἰβάν Κιόσεφ, ὅστις ἀπεφυλακίσθη ἐκ τῶν φυλακῶν Δράμας (...) τὴν ἐσπέραν τῆς 19 Μαΐου, ὁ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν βουλγαρικῶν σχολείων τῆς περιφέρειᾶς Δράμας διαμμένων ἐν Προσωτσάνη Ἔντσεφ, ὁ γνωστὸς δυναμιτιστὴς τοῦ κατὰ τὴν ψευδοεπανάστασιν τῶν Βουλγάρων τοῦ 1903 ἀνατιναχθέντος ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀτμοπλοίου τῶν Θαλασσίων Διαπορθμεύσεων Γουαδάλ Κεβίρ Μιλάν, ὅστις ἤδη ἐκτελεῖ χρέη διευθυντοῦ τῆς ἐν Δράμα ἀρτισυστάτου καὶ μόλις πέντε ἀριθμούσης μαθητᾶς βουλγαρικῆς σχολῆς καὶ ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἔστη καὶ ἀνελθὼν ἐπὶ τινος ἐξώστου ὁ τῶν φυλακῶν Δράμας τρόφιμος (...) Ἰβάν Κιόσεφ εἶπε περίπου τὰ ἐξῆς εἰς ἐπήκοον πάντων, ἐν οἷς παρευρίσκοντο κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι καὶ τινὰ μέλη τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου Ἐνωσις καὶ Πρόοδος: «Δυστυχῶς, Βούλγαροι ἀδελφοί, ἐστερήθημεν τοῦ θεμελίου τοῦ βουλγαρικοῦ γένους ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ Προσωτσάνης. Ὁ Ἡλίας Χατζηγεώργης, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνεστύλωσε καὶ συνέπηξε τὴν βουλγαρικὴν ἐθνότητα ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτῆς ὑπέστη, δὲν ὑπάρχει πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων, διότι ἡ δολοφόνος μάχαιρα τῶν ἀτίμων Γραικῶν ἀπέκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ Ἡλίου Χατζηγεώργη διὰ τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος ἦτο πολύτιμος καὶ μόνον μὲ χιλιάς κεφαλὰς Γραικῶν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῆ καὶ δέον νὰ ἐξαγορασθῆ (...) Ὅπως κλαίει τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος, οὕτω πρέπει νὰ κλαίωσι χιλιάδες Ἑλληνίδων μητέρων καὶ Ἑλληνίδων συζύγων (...). Μετὰ τὸν Ἰβάν Κιόσεφ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ (...) Ἐντσεφ, ὅστις ὑπερηκόντισε τὸν προλαλήσαντα εἰς τὰς (...) ὕβρεις (...) ὥστε πολλάκις διεκόπτετο ὑπὸ κραυγῶν: «Κατάρᾳ εἰς τὸν πατριάρχη, Κρεμάλα εἰς τὸν μητροπολίτην Δράμας, Θάνατος εἰς τοὺς Γραικοὺς κ.τ.λ.». Ἀκολούθως ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φονευθέντος, ὅπου ὁ Βούλγαρος πρόξενος Σερρῶν ἐδέχετο τὰ συλλυπητήρια τῶν προσερχομένων (...). Οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν βουλγαριζόντων, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μυστικὴν πολιτοφυλακίαν (...) προκλητικώτατοι (...) περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς κωμοπόλεως μας καὶ ὑβρίζοντες (...) προσεπάθουν νὰ ἐλθωσιν εἰς ῥῆξιν μετὰ τῶν ἡμετέρων (...) Τὴν ἐπομένην εὐθὺς ὡς ἤρχισαν συγκεντρούμενοι οἱ ἐκ τῶν πέριξ βουλγαριζόντων χωρίων (...) καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐθεωρήθη ἐπαρκῆς (...) ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἐκφορᾶς καὶ κατὰ τὴν παρὰ τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τῶν ὀθωμανικῶν καφενειῶν διέλευσιν ἡ συνοδεία ἔστη, διότι ὁ (...) Ἐντσεφ ἀνελθὼν ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς θύρας ἀλφειοπωλείου τινὸς ἐξεφώνησε καὶ πάλιν (...) ἐπαναστατικώτατον λόγον ὑπὸ τύπον ἐπικηδεῖου (...) καὶ παρώτρυνε τὰ πλήθη ὅπως ἐπιδιώξωσι τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ (...) μητροπολίτου, διότι τοιοῦτου θανάτου εἶνε ἄξιος (...) ἐν μέσφ διακοπῶν περὶ θανάτου καὶ ἐξαλείψεως ἀπὸ τῆς Μακεδονίας παντὸς Ἑλληνοῦ παρὰ τοῦ συγκεντρωθέντος συρφετοῦ τῶν καννιβάλων (...). Ἀκολούθως, ὅταν ἡ κηδεῖα ἔφθασεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ προαι-

λίου, ἐν ᾧ κεῖται τὸ κοιμητήριον τῶν ὀρθοδόξων, ὅπερ ἀρπαγὲν παρανόμως ὑπὸ τῶν βουλγαριζόντων πρὸ ἐτῶν χρησιμοποιεῖται ἤδη παρ' αὐτῶν ὡς ναός, ἀνελθὼν ἐπὶ τινος ὑψώματος ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐν Σέρραις Βουλγαρικοῦ Προξενείου ἀπήγγειλε γραπτὸν λόγον (...) ἐπιλέγει ὁ ρήτωρ: «(...) ἂν ἔχασεν ἕναν ἥρωα, οἷος ἦτο ὁ Ἡλίας Χατζηγεώργης (...) ἔχει καὶ ἄλλους οἵτινες θὰ ἐργασθῶσιν ὅπως προσδώσωσιν εἰς αὐτὸ τὰ ἀρχαῖα ὄριά του καὶ τὴν προσήκουσαν εὐκλείαν καὶ μεγαλεῖον». (...) Εἶτα ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ κοιμητηρίου καὶ μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν διηυθύνθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου πρὶν ἢ κατατεθῆ ὁ νεκρὸς εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν, ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος συνεπλήρωσε τὰς (...) ὑβρεις, μεθ' ὃ πάντες ἐν διαδηλώσει μετέβησαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ὅπου ἐπανελάβον τὴν περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ μητροπολίτου Δράμας ἀπαίτησίν των καὶ ἐδήλωσαν ἀπροκαλύπτως ὅτι (...) μικροὶ καὶ μεγάλοι θὰ λάβωσι τὰ ὄπλα καὶ θὰ ἐκδικήσωσι μόνοι των τὸν γενόμενον φόνον τοῦ Ἡλίου Χατζηγεώργη⁵².

Ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρῆς θέλει τὸν Ἡλία Χατζηγεωργήφ δάσκαλο ἀρχικὰ σὲ ἑλληνοφώνο σχολεῖο, βασιζόμενος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου Δράμας τοῦ μετέπειτα Σμύρνης, ἀπὸ 28 Ἰουλίου 1906 πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὅπου μεταξὺ ἄλλων διαβάζουμε: *Χ"Γεώργιός τις Ἰωαννίδης, πρῶην Ἑλλην διδάσκαλος ἐκ τοῦ χωρίου Βόλακος τῆς ἐπαρχίας μου, ἀρνησίπατρος καὶ ἀρνησίθηρος περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του γενόμενος, καὶ κατωτέρω: (...) καὶ νῦν ἀποβιώσαντος τοῦ πατρὸς, ὁ μὲν υἱὸς Χ"Γεωργῆς Ἡλίας σῆπεται ἐν ταῖς φυλακαῖς, ὁ δὲ καβάσης του, ἐπ' αὐτοφόρῳ συλληφθεὶς μὲ δύο περιστροφὰς (...), ἀλλὰ καὶ σὲ μεταγενέστερο τῆς ἐπιστολῆς, ἀχρόνιστο, ἔγγραφο τοῦ ἰδίου Χρυσοστόμου μὲ τίτλο Παραλληλισμὸς δύο νέων γεγονότων πρὸς παλαιότερα δύο τοιαῦτα, ὅπου μεταξὺ ἄλλων, ἐπίσης, διαβάζουμε: Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν τεσσάρων τούτων οἰκογενειῶν τῶν βουλγαρικῶν ἴσταται ἡ οἰκογένεια τοῦ Χ"Γεωργίου Ἰωαννίδου, ἑλληνοδιδασκάλου ἄλλοτε, ἀποστάτου νῦν καὶ ἀρνησιπάτριδος. Τὴν 12/25 Μαρτίου 1907 ἐπυροβολήθη ἐν Δράμᾳ ὁ υἱὸς τοῦ Χ"Γεωργίου τούτου Ἰωαννίδου καὶ τοῦ καβάση (σωματοφύλακός του) ὑπ' ἀγνώστων, κατ' ἄλλους μὲν Τούρκων, κατ' ἄλλους (...) ἂν λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἐρμηνεύσουμε σωστὰ τὰ ἀναφερόμενα κυρίως στὸ δεύτερο αὐτὸ ἔγγραφο τοῦ μητροπολίτη Χρυσοστόμου, ἑλληνοδιδάσκαλος ἄλλοτε ἦταν ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης, πατέρας τοῦ Ἡλίου, καὶ ὄχι ὁ Ἡλίας γυιὸς τοῦ Χατζῆ Γεωργίου (–γενόμενος πιθανότατα Ἡλίας Χατζηγεώργης πλέον, ἀντὶ τοῦ Ἡλίου Ἰωαννίδης)⁵³.*

Ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης, οἱ συστήσαντες τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα, συντόμως ἀγωνίζονταν γιὰ τὴ στήριξη τῆς παιδείας τῆς περιο-

52. Ἀλεξανδρῆς, ὁ.π., σσ. 264-267.

53. Ὁ.π., σσ. 108-109, 303, 439.

χῆς, δεικνύει καὶ ἡ ἀπόφασή τους μέσα στὸ 1873 γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν σχολείων τῆς Κοινότητος –ζητοῦν μάλιστα γιὰ αὐτό, μὲ ἐπιστολὴ τους, καὶ τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου⁵⁴. ἔτσι, στὴ Συνεδρίαση ΤΟ΄ τοῦ Συλλόγου στὶς 18 Αὐγούστου 1873, προεδρεύοντας τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ προκρίτων Προσοτσιάνης, δι' ἧς ἀγγέλλοντες τὴν πρὸς ἀνοικοδόμησιν σχολείων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος ἐξαιτοῦνται τὴν συνδρομὴν τοῦ Συλλόγου⁵⁵. Πιθανότατα οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐνημερώνουν, βοηθοῦν καὶ συνεγείρουν πρὸς τὴν παιδεία καὶ τὴν ἑλληνικὴ μερίδα τῆς Κοινότητος τῆς Πλεύνας (σημ. Πετρούσα), διότι λίγους μῆνες μετὰ θὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πλεύνας στὸν Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας, ζητώντας ἐνίσχυση πρὸς σύστασιν σχολείου⁵⁶. τὴν πληροφορία ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΟΑ΄ τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1873, ὅταν, προεδρεύοντας τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ κατοίκων Πλεύνης ἐξαιτουμένων τὴν χρηματικὴν τοῦ Συλλόγου βοήθειαν πρὸς σύστασιν σχολείου⁵⁷.

Ἡ βοήθεια τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ Νευροκοπίου φαίνεται νὰ συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα χρόνια· ἔτσι χωρὶς νὰ γίνεταί ἐιδικὴ ἀναφορὰ στὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὴν Προσοτσάνη ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὴν ἔκθεσή της γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ συλλογικοῦ ἔτους 1874/75⁵⁸, ὅτι ὁ Σύλλογος χορηγεῖ καὶ πάλι ἀπὸ τὸ συνολικὸ ποσὸ τῶν πρὸς διάθεση 1.000 λιρῶν γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, 10 λίρες εἰς τὰ σχολεῖα Προσοτσάνης καὶ 20 λίρες εἰς τὰ σχολεῖα Νευροκοπίου (–τὸ συγκεκριμένο ποσὸ

54. ΕΦΣΚ Η΄ (1873/74), Πρακτικὰ, σ. 296.

55. Ὁπ.· ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ σχολείου φαίνεται νὰ γίνεταί τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1879 κατὰ τὴν περιοδεία του στὴν περιοχὴ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνος· ὁ Γεώργιος Χατζηκυριακοῦ βρῖσκει τὸ σχολεῖο παλαιὸ καὶ σαθρὸ, διασώζει ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὸ 8/στιχο ἐπίγραμμα, τὸ χαραγμένο ἐπὶ μαρμαρίνης τετειχισμένης πλακῶς καὶ ἐπιγραφή ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὅτι τὸ σχολεῖο ἀνηγέρθη ἀπὸ τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα ἡ Ἡώς, ἀντιγράφει: Ὁλοδομηταὶ τῆ συντόνω φροντίδι καὶ ἀόκνω ἐπιμελεία τῆς ἐνταῦθα Ἑλλην(ικῆς) Φιλ(εκπαιδευτικῆς) Ἀδελφότητος Ἡώς, ἀρχιερατεύοντας τοῦ Σεβ(ασμιωτάτου) Μητροπολίτου Δράμας Γερμανοῦ. Ἐν Προσοτσάνη 1879 Ὀκτ(ωβρίου) 12, βλ. Χατζηκυριακοῦ, ὁ.π., σ. 124.

56. ΕΦΣΚ Η΄ (1873/74), Πρακτικὰ, σ. 209.

57. Ὁπ.· ἀπὸ τὸν Γεώργιο Χατζηκυριακοῦ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ βουλγαρικὴ σχισματικὴ κοινότης, στὴν Πλεῦνα, σφετερισθεῖσα τὴν τε ἡμετέραν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον, ἠνάγκασε τοὺς ὁμογενεῖς νὰ ἀνεγείρουν νέαν ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ ἠγόρασαν οἰκίαν, μετόχιον τῆς Εἰκοσιφοινίσσης Μονῆς, ἣν εἰς σχολεῖον μετέβαλον, βλ. Χατζηκυριακοῦ, ὁ.π., σσ. 124-125.

58. ΕΦΣΚ Θ΄ (1874/75), Πρακτικὰ, σσ. 182-192 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναπαρτίζουσιν οἱ γνωστοί μας καὶ ἀπὸ ἄλλες «ἐκθέσεις» Ξ. Ζωγράφος, Β. Πυλάδης, Γ. Σοφοκλῆς, Ἴ. Ἀριστοκλῆς, Κ. Καραθεοδωρῆς, Ἄπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος καὶ ὁ καθηγητὴς ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ Σπυρίδων Μαυρογένης).

δέν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὶς 20 λίρες διὰ τὸ σχολεῖον *Νευροκόπης* τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη)⁵⁹. Ὡστόσο, παρὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, οἱ ἐξαρχικοὶ φαίνεται νὰ ὀργιάζουν κατὰ τὸ 1874/75 στὴν περιοχὴ ἢ κατάστασι περιγράφεται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα στὴν ἔκθεσι τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐπόμενου *συλλογικοῦ ἔτους* 1875/76, ἔκθεσι ποὺ ἀναγινώσκεται στίς 9 Μαΐου 1876 κατὰ τὴν *ἐπέτειο ἐορτῆ* τοῦ Συλλόγου στὴ Συνεδρίαση ΥΟ', προεδρευόντος τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀλεξάνδρου Πασπάτη⁶⁰. ἐπισημαίνει τὸ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ συντάκτης-εἰσηγητὴς τῆς ἐκθέσεως:

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ τῆς Δράμας κατάστασις δυστυχῶς οὐδαμῶς [εἶναι] εὐχάριστος· ἐνῶ δὲ οἱ πολυτλήμονες κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὑπὸ φανατικῶν πολεμοῦνται ἄλλοθρόων χριστιανῶν, ἔχουσι συνάμα νὰ παλαίσωσι καὶ κατὰ τῆς ἀδρανείας τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀρχῆς, ἐξ ἧς μεγάλως παρέλυσαν τὰ ἐκπαιδευτήρια. Οὕτως αἱ 180 περίπου ὀρθόδοξοι οἰκογένειαι, αἱ μόναι πισταὶ μείνασαι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τῶν λοιπῶν 120 ἐκ τῶν 300 χριστιανικῶν ἀσπασθεισῶν τὴν σχισματικὴν Ἐξαρχίαν, ἐναγωνίως καὶ ἰδρώτι περιρροεόμεναι μόνις συντηροῦσιν ἐν δημοτικὸν καὶ ἐν ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ ἐν νηπιαγωγεῖον. Ἡ γενναιοδωρία τοῦ κ. Ζαρίφη καὶ ἡ μικρὰ συνδρομὴ τοῦ ἡμετέρου Φιλολογικοῦ καὶ τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου ἀνεκούφισαν ὅπως οὖν τοὺς καρτερικοὺς ἐκείνους ὁμοεθνεῖς· ἀλλὰ ἡ πάλαι αὐτῶν διηνηκῆς, καὶ δὲν θ' ἀντισταθῶσι κατ' αὐτῆς ἐπιτυχῶς ἢ διαρκέστερον ἀπολαύοντες ἔξωθεν μέσων καὶ πόρων. Περὶ τὰ 70 ἄρρενα διδάσκονται ἐν τοῖς δυσὶ σχολείοις, δι' ἃ δαπανῶσι 12.500 γρόσια ἐνιαυσίως. Ἐκ Πρωσοτσιάνης, ἀξιολόγου κωμοπόλεως Δράμας, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡώς, ἐξακολουθεῖ ὑποστηρίζουσα τὰ ἐκεῖ ἐθνικὰ καταστήματα λυσιπρόως πολεμοῦμενα ὑπὸ τῶν σχισματικῶν⁶¹.

Ὡς αἰτία τῆς πτώσεως καὶ τῆς παραλύσεως τῆς παιδείας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθρόας προσχωρήσεως τῶν κατοίκων τῆς Δράμας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς στὴν ἐξαρχικὴ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου στὴ Βασιλεύουσα καταγράφουν τὴν ἀδράνεια τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς τῶν ὀρθοδόξων τῆς Δράμας, στὴν ὁποία καὶ ἐπιρροίπτουν κάθε εὐθύνη· στὰ χρόνια στὰ ὁποῖα

59. Ὁπ., σσ. 184, 192 (τίς πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασι τῆς παιδείας στὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς Δράμας δίδει ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, μάλιστα στὴ Συνεδρίαση ΥΔ' τοῦ Συλλόγου στίς 16 Σεπτεμβρίου 1874, προεδρευόντος τοῦ κ. Καλλιᾶδου, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τοῦ ὡς ἄνω Συλλόγου, δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν σύστασιν Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἐν Δράμα, καὶ σ. 258.

60. ΕΦΣΚ Ι' (1875/76), Πρακτικά, σσ. 180-200 (τὴν ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοί μας ἦδη Ἡρ. Βασιάδης, Σπ. Μαυρογένης, Β. Πυλάδης καὶ οἱ Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος, μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης, Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, δημοσιογράφος, Θεμιστοκλῆς Χριστοφορίδης, ὑπάλληλος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως).

61. Ὁπ., σ. 189.

ἀναφερόμαστε καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1879, ἡ ἐν Δράμα πνευματικὴ ἀρχὴ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίκιο⁶², ἱεράρχη ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ὑπερασπίσθηκε σθεναρὰ, τοῦλάχιστον στὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀρχιερατείας του τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου στὴν περιοχὴ⁶³.

Οἱ ὄχι καὶ τόσο κολακευτικὲς θέσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ Συλλόγου γιὰ τὸν ἀπὸ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιο, μητροπολίτη Δράμας, ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ τὸν Εὐάγγελο Στράτη, ὁ τελευταῖος σὲ μιὰ ἐν *Ροδολεῖβει λειτουργίαν*, παρόντος τοῦ Ἰωαννικίου, ἔγινε μάρτυς *δριμυτάων ἐπιτιμήσεων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης πρὸς τὸν ἐπ' ἄμβωνος κηρύττοντα μακαρίτην ἡμῶν καθηγητὴν Γ. Κωνσταντινίδην Σερραῖον, διότι κατὰ τὸ κήρυγμα ἀρθεῖς μετάρσιος εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος λειτουργὸς τῆς παιδείας ἐκάλλυνε τὸν λόγον αὐτοῦ διὰ λημμάτων ἐκ τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821. Διὰ τῶν τουρκιστὶ ἐξακοντιθεισῶν ἀπὸ τῆς σεμινοτάτης ταύτης θέσεως ἀπαγορευτικῶν διαταγῶν πρὸς τὸν κατάπληκτον σκαπανέα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος (Σουῦζ-σουῦζ, μπράκ-μπράκ, ἴν ἄσιαᾶ –Σιώπα-σιώπα, ἄφησέ τα-ἄφησέ τα, κατέβα κάτω) διέκοψε καὶ κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν ἐθνικὸν κήρυκα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ γηραιὸς Ἰωαννίκιος (...)*⁶⁴. Ἀπὸ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἐπίσης, ποὺ ἐσχάτως ἐξέδωσε ὁ λόγιος μητροπολίτης Δράμας Διονύσιος, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰωαννίκιος, στὴν ἀρχὴ τῆς ἀρχιερατείας του τοῦλάχιστον, δὲν ἐνδιαφερόταν οὔτε γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν *σχισματικῶν*, οὔτε γιὰ τὴ στήριξη τῶν συμφερόντων τῶν ὀρθοδόξων τοῦ ποιμνίου του· διαβάζουμε, λ.χ., σὲ ἔγγραφο, ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1873, ποὺ τοῦ ἀπέστειλε ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος: *περικλείομεν ἐν τῇ παρούσῃ (...) ἀντίγραφον ἀναφορᾶς (...) τοῦ (...) Στεργίου Ζώγκα ἐκτιθεμένου τὴν ἦν ὑπέστη ἀδικίαν ὑπὸ τῆς αὐτόθι πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἱερότης τῆς οὐ μόνον οὐ παρέσχεν αὐτῷ ὡς λέγει τὴν προσήκουσαν ἀρχιερατικὴν ὑποστήριξιν, ἀλλὰ καὶ συνεμερίσατο τὴν ἐγερωθεῖσαν κατ' αὐτοῦ καταφορὰν (...) προτροπέομεθα τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως (...) εἰδοποιούσα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀρχιερατικὰς αὐτῆς ἐνεργείας πρὸς γνῶσιν ἡμῶν, ἢ σὲ ἄλλο ἔγγραφο ἀπὸ 12 Ἰανουαρίου 1874 τοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ: Ἐμαθεν ἡ Ἐκκλησία ὅτι τινὰ τῶν μερῶν τῆς ἐπαρχίας τῆς καὶ μάλιστα τὰ κεντρικώτερα στεροῦνται ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου τῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλαχῶς κακουργοῦνται οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν σχισματικῶν, μηδένα ἔχοντες τὸν*

62. Διονύσιος Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας ἀπὸ τῆς ἀπαρχῆς μέχρι σήμερα*, Δράμα 1995, σσ. 92-93.

63. Ὁπ. (ὁ Ἰωαννίκιος ἱεράρχησε στὴ Δράμα ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1872 ὡς τὸ 1879).

64. Εὐ. Στράτη, *Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δραβησκος - Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ μελέτη*, Σέρορα 1924, σ. 39.

προστατεύσοντα αὐτοὺς (...) ἐντελλόμεθα καὶ προτρέπομεν τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως σπεύσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἵνα ἐκλέξῃ καὶ διορίσῃ ἕκασταχοῦ ἀρχιερατικούς ἐπιτρόπους τῆς (...) ἵνα προστατεύωσι δραστηρίως τὰ συμφέροντα τῶν (...) χριστιανῶν (...) Ἀπεκδεχόμεθα δὲ ἵνα ὅσον τάχος συμμορφωθείσα (...) πληροφροῦσῃ ἡμᾶς τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐνεργείας τῆς⁶⁵.

Τὰ χρόνια τὰ ὁποῖα θὰ ἀκολουθήσουν θὰ σημαδευθοῦν ἀπὸ τὴν ἔξαρση τοῦ πανσλαβισμού ὡς καὶ τὸ 1878/79 μὲ τὴ νίκη τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νὰ ἀποκτήσουν πλέον διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο⁶⁶. Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ἢ Ἡὼς καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης φαίνεται νὰ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στὴν ἀποτροπὴ τῆς προσπάθειας τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν Ὀθωμανῶν γιὰ δικούς τους λόγους νὰ χρησιμοποιήσουν μιὰ γνωστὴ τακτικὴ σὲ ἀνελεύθερα καθεστῶτα, ἢ καὶ σὲ ἀνελεύθερες σήμερα ὀργανώσεις καὶ κόμματα, συγκεντρώνοντας μὲ ἐκβιασμό ὑπογραφῆς κατοίκων ὑποστηρίζουσες τὶς θέσεις τους⁶⁷. Τότε φαίνεται ὅτι σφυρηλατήθηκαν ἔτι περαιτέρω οἱ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Ἀδελφότητος ἢ Ἡὼς, καὶ τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, ἔτσι, ὅταν, προκειμένου νὰ συντεθεῖ ἡ ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ *συλλογικὸ ἔτος 1878/79* ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου θὰ βρεθοῦν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, θεώρησαν σκόπιμο καὶ σωστό νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Προσοτσάνη καὶ νὰ *ἀσπασθοῦν τὴν Ἡὼς*⁶⁸. οἱ σχετικὲς πληροφορίες καταγράφονται στὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς *περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, μὲ εἰσηγητὴ τὸν *καθηγητὴ Θεόδωρο Σαλτέλη*, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη στὴν ἐπέτειο ἐορτῆ τοῦ Συλλόγου στίς 6 Μαΐου 1879:

Ἐκ Δοξιάτου (...) ἐκδραμόντες εἰς τὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ κειμένην κωμόπολιν Πρωσοτσιάνην, χαιρετίσωμεν τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἀδελφότητα Ἡὼς, ἥτις ἐν τῇ πατριωτικῇ αὐτῆς πορείᾳ πολλὰ παραμπεσόντα προσκόμματα ἐκποδῶν ποιησαμένη κατώρθωσε, τὸ δὴ λεγόμενον διὰ τῶν ὁδόντων, νὰ συντηρήσῃ τὰ ἐν τῇ κωμοπόλει δύο σχολεῖα, τὸ δημοτικὸν δηλονότι καὶ τὸ ἑλληνικόν, εἰς ἃ ὑπὲρ τοὺς 80 παῖδες φοιτῶσι, παραμυθησώμεθα δὲ αὐτὴν θρηνοῦσαν τὴν ἔλλειψιν παρθεναγωγείου, καὶ συνενώσωμεν μὲν μετ'

65. Διονύσιος Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας (μὲ βάση πατριαρχικὰ ἔγγραφα, 1608-931)*, Δράμα 1998, σσ. 118-119.

66. Γενικά, γιὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ὅ,τι ἀκολούθησε, βλ. W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after*, Λονδίνο 1938, καὶ εἰδικότερα Ev. Kofos, *Greece and Eastern Crisis, 1875-1878*, Θεσσαλονίκη 1975, ὅπως καὶ D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia, 1879-1913*, Θεσσαλονίκη ²1993, σσ. 26-34.

67. Δ. Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας*, ὁ.π., σ. 159.

68. ΕΦΣΚ ΙΓ' (1878/79), *Πρακτικά*, σ. 111.

αὐτῆς τὰς πρὸς τὸν Σύλλογον ἰκεσίας ἡμῶν, ὅπως καὶ αὐτὴν συνδράμη πρὸς ἴδρυσιν τοιοῦτου καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Πλεύρῃ, Βουναλάκκῳ, Γορνίτση⁶⁹ καὶ τοῖς ἄλλοις πέριξ χωρίοις, οἵτινες διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν σχολείων κινδυνεύουσι ν' ἀπαλλοτριωθῶσι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σπεύσωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους αὐτῶν συμπαραμυθούμενοι συνενθαρρύνοντες καὶ εἰς χρηστὴν συμπροτρέποντες ἐλπίδα, ἵνα μὴ, ὑπὸ τῶν ἄλλοφύλων πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι, ἀπογνόντες αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, ὅπερ μικροῦ δεῖν ἐγένετο, εἰ μὴ ἡ Ἥως ἔφθη κωλύσασα. Τὴν δ' Ἥω ἀσπασάμενοι καὶ τὴν πρὸς ἐσπέραν τραπόμενοι ὁδὸν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τῶν Σεραϊῶν πόλιν. Εἰς τὴν μητρόπολιν ἀφιπεύσαντες (...) ⁷⁰.

Ἡ συγκεκριμένη περιοδεία μελῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας στὰ σχολεῖα καὶ στὶς ἀδελφότητες τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους σὲ Εὐρώπῃ καὶ Ἀσία, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ ἀποχαιρετιστήρια περιοδεία, τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Συλλόγου στὸν χῶρο τῆς οἰκονομικῆς στηρίξεως τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων· ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος, πατὴρ Συλλόγων καὶ Ἀδελφοτήτων καὶ ἰθύντωρ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδύσεως, ἀπὸ τὸ 1879/80 θὰ στρέψει πιά τὸ ἐνδιαφέρον του εἰς τε τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ σκοπὸν καὶ εἰς τὴν σύντονον μέριμναν περὶ διαφορῶν ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων⁷¹, αὐτὴ ἦταν ἡ συνέπεια τῆς πρὸς τὸν Σύλλογο καθυστερήσεως τῶν δωρεῶν πλουσίων ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδρύσεως ἄλλων Φιλεκπαιδευτικῶν Σωματείων στὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος Ἀγαπάτε ἀλλήλους, λ.χ., ἡ ὁποία συνεκέντρωσε τὰς ὑπὲρ τῶν ἀπόρων σχολείων χρηματικὰς τῶν ἀρμοδιῶν χορηγίας⁷². Ἀπὸ τὸ τέλος, ὡστόσο τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, ἐνόψει κυρίως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀρχίζει καὶ κινεῖται συντονισμένα στὸν χῶρο τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, στὸν Βορρᾶ, καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους· ἀπὸ τὶς 25 Μαρτίου ὡς τὶς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1879 θὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν Ἀθήνα, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός καὶ ψυχὴ τῆς κινήσεως τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, συνάντηση τῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων ἀπὸ τὴν ἐλεύθερον καὶ ὑπόδουλην Ἑλλάδα⁷³, ἀπόσταγμα δὲ τῶν

69. Πρόκειται γιὰ τὰ σημερινὰ χωριά τῆς περιοχῆς, Πετροῦσα, Βόλακας καὶ Καλὴ Βρύση.

70. ΕΦΣΚ ΙΓ' (1878/79), Πρακτικά, σ. 111 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοὶ Ἡγ. Βασιιάδης, Κ. Καλλιιάδης καὶ οἱ Χρῆστος Χατζηχορηστος, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας, Ἀπόστολος Λιούμας, καθηγητῆς, Ἀθανάσιος Θεοδοῦδης, σχολάρχης ἐν Ταταούλοις, Θεόδωρος Σαυτέλης, καθηγητῆς, Κ. Γεωργιάδης, διδάσκαλος).

71. Χρ. Πανταζίδης, «Βραχεία ἐκθεσις τῆς παιδευτικῆς δράσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1861-1904)», ΗΕΦΚ (1905)124.

72. Ὁπ.

73. Κ. Βοβολίνης, Τὸ χρονικὸν τοῦ «Παρνασσῶν» (1865-1950), Ἀθήναι 1951, σσ. 125-135, (ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ σύγκληση τοῦ Συνεδρίου ὀρίσθησαν οἱ Ἰω. Βάμβας, Τ. Ἀργυρόπουλος, Μ. Π.

ἀποφάσεων τοῦ συγκεκριμένου συνεδρίου 63 συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων ἦταν ἡ διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς ἀναζωπύρωσις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ ἄμυνα διὰ τοῦ μέσου τούτου κατὰ τῶν ἐπιβουλευομένων τὸ ἡμέτερον ἔθνος⁷⁴. Ἀπὸ τῆς συγκεκριμένη κίνηση δὲν θὰ μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ λείπει ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης ἢ Ἡὼς τῆς Προσοτσάνης ποὺ θὰ ἀναγορευθεῖ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πρωτοπόρες κινήσεις διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, τὴν Ἀδελφότητα θὰ ἐκπροσωπήσει στὴ συνάντηση τῶν Ἀθηνῶν ὁ πρόεδρος τῆς, γιὰ τὴν Προσοτσάνης, Νικόλαος Λιάμης καὶ δύο φυσιογνωμίαι τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης καὶ ὁ Νικόλαος Φιλιππίδης⁷⁵: ἀπὸ τὴν ἀνοιξη, λοιπόν, τοῦ 1879 φαίνεται νὰ σφυρηλατοῦνται καὶ νὰ δοκιμάζονται οἱ σχέσεις τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης μὲ ἕναν παλαιὸ ἀπὸ τὸ 1876 ἤδη γνώριμο, τὸν Νικόλαο Φιλιππίδη⁷⁶, ὁ ὁποῖος σὲ συνεργασία μὲ τὸν πρόεδρο τότε τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Νικόλαο Μαυροκορδάτο, Ὑπουργὸ Ἐκκλησιαστικῶν καὶ

Λάμπρος, Μ. Ναυτής, Σ. Π. Λάμπρος, Ν. Φιλιππίδης καὶ Ἐμ. Δραγούμης).

74. Χρ. Τσώπης, *Μακεδονικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης καὶ τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 102, πρβλ καὶ Χιόνης, *ὁ.π.*, σ. 64.

75. Βοβολίνης, *ὁ.π.*, σ. 127· ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν γνωστὸ κατηχητὴ σὲ διάφορα σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, βαθὺ γνώστη τοῦ μακεδονικοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐκδώσει λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1886, περίφημη ἐργασία μὲ τίτλο: *Μακεδονία, ἦτοι μελέτη οἰκονομικῆ, γεωγραφικῆ, ἱστορικῆ καὶ ἐθνολογικῆ τῆς Μακεδονίας* (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω), πρβλ. Ἀλεξάνδρης, *ὁ.π.*, σ. XXXI. Οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης τὸν γνωρίζουν πιθανότατα ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ διετέλεσε *γυμνασιαρχεὺν στὴν Σχολὴ Σερρών*, κατὰ τὸν Β. Τζανακάρη ἀπὸ τὸ 1874(;) μέχρι τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1878, ὅποτε καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ φύγει νύχτα καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ καταλήξει στὴν Ἀθήνα, ἴσως μὲσω τῆς Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Σερρών. Ὁ Ἰ. Καλοσύτης εἶχε γεννηθεῖ στὰ Δολιανὰ τῆς Κυνοουρίας τὸ 1851, ἄρα τὸ 1879 ἦταν νεώτατος, μόνο 28 ἐτῶν· ἐνδεικτικῶς, λοιπόν, τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο διαπνέονται οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης, εἶναι ὅτι μαζὶ μὲ τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελφότητος ἢ Ἡὼς, Ν. Λιάμη, ὀρίζουν ἐκπροσώπους τοὺς στὸ «Συνέδριο» δύο κατ' ἐξοχὴ ἔθνοσποστολοὺς δασκάλους, κήρυκες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Μακεδονία, τοὺς Ν. Φιλιππίδη καὶ Ἰ. Καλοσύτη, γιὰ τὸν Ἰωάννη Καλοσύτη βλ. Ἰ. Βασδραβέλλης, «Ἐν χειρόγραφον τοῦ γυμνασιαρχοῦ Σερρών Καλοσύτη περὶ Μακεδονίας», *Σερραϊκὰ Χρονικά* 5 (1970) 235-240· Ἰ. Νοτάρη, «Λίγα λόγια γιὰ τὸν Καλοσύτη», *Σερραϊκὰ Χρονικά* 5 (1970) 803-805· Β. Τζανακάρης, *Εἰκονογραφημένη ἱστορία τῶν Σερρών*, Σέρρες 1995, τ. Β', σ. 69 (ὁ ἴδιος ἄλλου, τ. Α', σ. 66, θέλει *γυμνασιαρχὴν* στὸ *γυμνάσιο Σερρών [τὸ] 1875-1880 [νὰ] τοποθετεῖται ὁ Ἰωάννης Καλοσύτης*), ὅπως καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Θ. Πυλαρινοῦ στὸ: Καλοσύτης, *ὁ.π.*, σσ. 18-34.

76. Κατὰ τὸ 1876, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, φαίνεται νὰ πέρασε καὶ ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη, περιοδεύοντας στὴν περιοχὴ, ὁ Ν. Φιλιππίδης, πρβλ. Ν. Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 127· δεδομένων τῶν στενῶν σχέσεων τοῦ Ν. Φιλιππίδη μὲ τὸν *Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ Προσοτσάνη καὶ ὁ *Σύλλογος Ἡὼς* καταγράφεται περὶ τὸ 1879 μεταξὺ τῶν κοινοτήτων *εἰς ἃς ἀπεστάλησαν βιβλία ἄχρι τοῦδε*, δὲν καταγράφεται ὡστόσο μεταξὺ τῶν κοινοτήτων τὶς ὁποῖες ὁ ἀνωτέρω *Σύλλογος* τῆς Ἀθήνας *συντρέχει εἰς τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν (...) σχολείων* τους, πρβλ. *Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων: Ἡ δράσις τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν Ἐκατονταετίαν 1869-1969*, Ἀθήνα 1970, σ. 85 (καὶ 84-86).

Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως⁷⁷, τὸν ἐπόμενο χρόνο θὰ βρεθεῖ γιὰ δύο χρόνια στὴν Καβάλα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1879 ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1881, ὅταν καὶ ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Γερμανία⁷⁸, ὡς *διευθυντῆς τοῦ Κεντρικοῦ Γυμνασίου καὶ ἐπιθεωρητῆς καὶ ἐπόπτης τῶν σχολείων τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν*, στὴν οὐσία ὁμως μὲ στόχο νὰ καταστήσει τὴν Καβάλα *κέντρον ἐνεργείας δι' ὅλην τὴν βορειο-ανατολικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν δυτικὴν Θράκην*⁷⁹. Ἀπόδειξη τῶν στενῶν σχέσεων πού φαίνεται νὰ καλλιεργήθηκαν μεταξὺ τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου στὴν περιοχὴ τοῦ *Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων* κατὰ τὸ 1879/80, ἀπόρροια ἄλλωστε καὶ τῶν κοινῶν στόχων, ἰδεῶν καὶ ἀγώνων, εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ δημογέροντες τῆς Κοινότητος θὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητῆς σὲ βιβλίον τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, πού θὰ ἀφορᾷ στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας καὶ τὸ ὅποιο θὰ ἐκδοθεῖ στὸ 1881⁸⁰. Διαβάζουμε, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, τοὺς *Γ. Ἀστεριάδη, ἑλληνοδι(δάσκαλο), Χρ. Χ. Βουλτσιάνο, Ν. Λιάμη, ἰατρὸ (2 ἀντίτυπα), Γεώργιο Βουλτσιάνο (5 ἀντίτυπα)*⁸¹, *Ἀθανάσιο Νικολάου (2 ἀντίτυπα), Χρ. Ι. Γόττα (2 ἀντίτυπα), Εὐάγγελο Ἀγγέλου (2 ἀντίτυπα), Χριστόδ. Γεωργιάδη, διδ(άσκαλο), Γεώρ. Δ. Ραῖου, Κ. Κωνσταντίνου, ἰατρό, Ν. Α. Στεργιάδη, Ἰωάνη Ζιόγα, Ἀγγελο Σεσκιώτη, Κωνσταντ. Ζιόγα, Οἰκονόμο Παπαϊωάννη*⁸². Ὁ ρόλος πού φαίνεται νὰ διαδραματίζει πλέον ἢ Καβάλα καὶ ὁ ἐκεῖ ἀπεσταλμένος τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, Νικόλαος Φιλιππίδης, στὰ ἐκπαιδευτικὰ, καὶ ὄχι μόνον, πράγματα τῆς περιοχῆς, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ τελευταῖος θὰ προσκληθεῖ νὰ ἐπισκεφθεῖ ὅλες τὶς τοπικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητες· ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *Φίλιπποι*, λ.χ., τοῦ Δοξάτου τὸν προσκαλεῖ στὶς 26 Ἰουνίου 1880 νὰ τιμήσει

77. Χιόνης, ὁ.π., σ. 41, σημ. 76· πρόχειρα πρβλ. καὶ Ἀλκ. Προβατᾶς, «Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (1821-1980)», *Νομοθετικὰ καὶ Ἐκτελεστικὰ Σώματα*, Ἀθῆναι 1980, σ. 335.

78. Χιόνης, ὁ.π., σσ. 41-67.

79. Ὁ.π., σ. 42.

80. Ν. Γ. Φιλιππίδης, *Ὁ ἱερός τοῦ 1821 ἑλληνικός ἀγών: Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφή τῆς Ναούσης, Ἱστορικὴ πραγματεία ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ» τῇ 27 Ἀπριλίου 1879*, Ἀθῆναι, Τύποις Ἀδελφῶν Βαρβαρήγου, 1881.

81. Τὸ ὄνομα «*Βουλτσιος*» καὶ «*Βουλτσιάνος*» ἀπαντᾷ στὴν περιοχὴ ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχεὶς ἀκόμη τοῦ 17ου αἰῶνος· λ.χ., σὲ ἔγγραφο τοῦ 1608 τῆς μητροπόλεως Σερρών, πού ἀφορᾷ στὰ *σκευὴ τοῦ Ταξιάρχου καὶ μούλκια*, καταγράφεται κάποιος *† Γιώρ(γος) Βουλτσιάνου*, ἐνῶ λίγο ἀργότερα τὸ 1650 σὲ ἄλλο ἔγγραφο πού ἀφορᾷ στὴν πτώχευση τοῦ *μοναστηρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου*, καταγράφεται κάποιος *Βουλτσιος ἀνυφαντής*, βλ. P. Odorico, *Mémoire d'une voix perdue: Le capitulaire de la métropole de Serrès (17e-19e siècles)*, Paris 1994, σσ. 35, 88 (μὲ ἀναφορὲς σὲ βιβλιογραφία ἀποδεκτὴ μόνον ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ).

82. Ὁ.π., σ. 92· ὅπως διαβάζουμε σὲ ἐμπροσθόφυλλο, ἐνδεικτικὸ τῶν ἐθνοαποστολικῶν ἰδεῶν τοῦ Ν. Φιλιππίδη, τὸ βιβλίον *ἀνατίθεται: Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ/ τῶν αἰοιδίμων ἰδρυτῶν τῆς ἐν Βιτωλίου/ Ἑλληνικῆς Λέσχης/ Μηνᾶ Βήστα, Νικολάου Ζούγιου/ καί/ Ἀναστασίου Βαφειάδου/ τῆς φιλομούσου, φιλοπάτριδος καὶ φιλελευθέρου/ ταύτης τριανδρίας./ ἐπὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τῆς ταχείας ἐκπληρώσεως/ τοῦ μεγαλεπιβόλου ὑπὲρ πατρίδος σχεδίου των.*

μέ την παρουσία του τις προφορικές ἐξετάσεις τοῦ παρθεναγωγείου τῆς κοινότητος⁸³, ἐνῶ καί ἡ Ἀδελφότης ἡ Ἡώς τῆς Προσοτσάνης, λίγο ἀργότερα, στίς 3 Αὐγούστου 1880, ἐνόψει τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους, μέ ἔγγραφό της τὸ ὁποῖο ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελφότητος Νικόλαο Λιάμη καί τὸν γραμματέα Ἄγγελο Σεσκλιώτη, σπεύδει νὰ ἐκφράσει στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη τὴν εὐγνωμοσύνη της γιὰ τὴν διάδοξη τῶν φώτων στίς ἐπαρχίες Δράμας, Ζίχνης καί Νευροκοπίου⁸⁴ καί μαζὶ τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλα. Ἦδη παιδιὰ ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη, ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1879/80, τοῦλάχιστον, φαίνεται νὰ στέλλονται καί νὰ φοιτοῦν στὸ γυμνάσιο τῆς Καβάλας κοντὰ στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη, ὅπως διαβάζουμε στὴν ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελφότητος:

Ἐλλόγιμε καὶ φιλογενέστατε ἄνερ,

Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἐνάρεξως τοῦ σχολειακοῦ ἔτους 1880-81 ἄσμενος δρᾶττεται τῆς εὐκαιρίας ἡ ἡμετέρα Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης ἡ «Ἡώς», ὅπως, ἔνθεν μὲν ἐκφράση ὑμῖν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας καί τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ τὰς ἀκαταβλήτους ἐνεργείας καί προσπαθείας, ἃς ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καταβάλλετε ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων καί ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Ζίχνης καί Νευροκοπίου, ἐκατέρωθεν δὲ παρακαλέση ὑμᾶς, ὅπως διὰ τῶν ὑμετέρων καί πάλιν ἐνεργειῶν καί συστάσεων ἀποσταλῆ ἐγκαίρως τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πολυειδῶς καταπολεμουμένην ἐπαρχίαν ἡμῶν προσωπικὸν τῶν διδασκάλων καί διδασκαλισσῶν.

Διαβιβάζοντες δ' ὑμῖν καί τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλα ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν ὑμῶν, διατελοῦμεν μετὰ τῆς ἐξόχου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως καί ἀγάπης.

Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 3 Αὐγούστου 1880

Τ.Σ.

Ὁ Πρόεδρος

Ν. ΛΙΑΜΗΣ

(Ἴατρος)

Ὁ Γραμματεὺς

ΑΓΓ. Γ. ΣΕΣΚΛΙΩΤΗΣ

(Ἑλληνοδιδάσκαλος)

*(Τῷ ἐλλογίμῳ καὶ φιλογενεστάτῳ κ. Ν. Φιλιππίδῃ, γυμνασιάρχῃ κ.τ.λ. εἰς Καβάλλαν)*⁸⁵

Ἀνάλογη ἐπιστολή, χαρακτηριστικὴ τῆς ὑπολήψεως ποὺ ἔτρεφαν οἱ πρό-

83. Β. Ἀντωνιάδης, *Αἴγλη ἐν ζόφῳ*, ἢτοι τὸ μαρτυρολόγιον τῶν δύο συγκεκριμένων ἔθνομαρτύρων Φιλιππίδου καὶ Πασχίδου, Τεργέστη 1900, τ. Α', σ. 194 (πρβλ. καὶ Χιόνης, ὅ.π., σ. 61).

84. Ἀντωνιάδης, ὅ.π., σ. 199.

85. Ὁ.π., σσ. 198-199.

κριτοὶ τῆς Προσοτσάνης [εἰς τὰς] ἑλληνοπρεπεῖς (...) ἐνεργείας ὑπὲρ ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, ἀποστέλλει δύο μῆνες πρὶν, μὲ τὴ λήξιν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1879/80 στὶς 30 Ἰουνίου 1880 καὶ ὁ δάσκαλος τῶν σχολείων τῆς Προσοτσάνης Γεώργιος Ἀστεριάδης⁸⁶, ὁ ὁποῖος γράφει πρὸς τὸν Φιλιππίδη:

Ἐλλόγιμε Κύριε,

Τὰς καταβαλλομένας ἑλληνοπρεπεῖς ὑμῶν ἐνεργείας ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν μετὰ πλειόστης ὄσης ἀγαλλιᾶσεως ἐχαιρέτισαν αἱ ἐπαρχίαι Δράμας καὶ Ζίχνης, ἐν αἷς ἀπὸ ἐτῶν ἤδη πολλῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπηρετῶ κατὰ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πράγματι πρὸ πολλοῦ εἶχε μεγίστην ἀνάγκην Κέντρου, δυναμένου ν' ἀντιπαλέσῃ τελεσφόρως κατὰ ποικίλων ἐνεργειῶν τῶν διαφόρων προπαγανδῶν καὶ ἀνταποκριθεῖ εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους. Ἡ Καβάλα, λοιπόν, ἥτις εἶχε τὸ μέγα καὶ ἀγαθὸν συνάντημα τῆς μεγάλης καὶ ἀγαθῆς μοίρας τοῦ νὰ καταστῇ αὕτη ὡς τοιοῦτον Κέντρον καὶ πηγὴ, ἐκ τοῦ διανοῦς καὶ ἀγλαοῦ τῆς ὁποίας ὕδατος ν' ἀντλῶσι οἱ διψῶντες, θὰ ὁμολογῇ χάριτας εἰς αἰῶνας αἰῶνων φυσικῶ τῶ λόγῳ πρῶτον μὲν τῇ ὑμετέρῃ ἐλλογιμότητι, ἥτις μεθ' ἑλληνικωτάτης καὶ πατριωτικωτάτης αὐταπαρνήσεως ἀγωνισαμένη ἔθεσε τὰς βάσεις τοῦ ὄλου οἰκοδομήματος, εἶτα δὲ καὶ τοῖς αὐτόθι μεθ' ὑμῶν φιλοτίμως ἐργαζομένοις, εἰς οὓς ὀφείλεται τιμὴ καὶ δόξα.

Παρακαλῶν ὑμᾶς, ἵνα δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀπέιρου πρὸς ὑμᾶς σεβασμοῦ,

Ἐν Προσοτσιάνῃ τῇ 30 Ἰουνίου 1880

Πρόθυμος

Γ. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ

Υ.Γ. Ἀκούω μετ' εὐχαριστήσεώς μου πολλῆς τὰς τοῦ ἐλλογιμοῦ κ. Πασχίδου ἐνεργείας καὶ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν αὐτόθι πνευμάτων· συγγαίρων ὅθεν αὐτῶ παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἰδιαίτερος εἰπῆτε τὰ δέοντα.

(Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Ν. Φιλιππίδην, διευθυντὴν τῶν Ἑλλ.

Ἐκπαιδευτηρίων κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Εἰς Καβάλλαν)⁸⁷

86. Ὁπ., σσ. 196-197.

87. Ὁπ. (ἡ ἐπιστολὴ μὲ μικρὰς διαφοροποιήσεις καὶ χωρὶς τὸ ὑστερόγραφο ἐκδίδεται καὶ ἀπὸ τὸν Κ. Χιόνη, ὁπ., σσ. 61-62)· οἱ συγκεκριμέναι ἐπιστολὲς τῶν ἐκ Προσοτσάνης Νικολάου Λιάμη καὶ Γεωργίου Ἀστεριάδη μαζί μὲ ἄρκετὲς ἄλλαις θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ στοιχειοθετηθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τίς τουρκικὰς ἀρχάς, κατηγορία γιὰ ἀντεθνικὴ δράση, ἐναντίον τοῦ Ν. Φιλιππίδη, ὁ ὁποῖος θὰ συλληφθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Μάϊο τοῦ 1888 καὶ θὰ ἐγκλεισθεῖ σὲ διάφορες φυλακὰς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, βλ. Ἀντωνιάδης, ὁπ., σσ. 64-265.

Βρισκόμαστε πιά ενώπιον ζυμώσεων και κινήσεων, στην περιοχή της Προσοτσάνης, που προαναγγέλουν αυτό που θα ακολουθήσει, τόν Μακεδονικό Ἄγωνα και την ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὸν ἔθνικὸ κορμό –γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τὸν ἐρευνητὴ νὰ τὰ ἀναδείξει.

SUMMARY

G. K. Papazoglou, *Das Erziehungswesen in Ost Mazedonien - Der «Griechische Philologische Verein» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (1870-1880).*

In der vorliegenden Abhandlung, werden Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani gegeben, hauptsächlich anhand der Konferenz-Protokolle von 1870-1880 des «Griechischen Philologischen Vereins» von Konstantinopel, sowie auch Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani, über die dortige Funktion der Schulen, über die Finanzierung der Schulen von Stiftungen in Konstantinopel oder aber auch von den Bankiers wie Zarifis oder auch Negropontis. Gleichzeitig wird die Gründung und Funktion der Bruderschaft «Ios» Prosotsanis geprüft. Es werden Informationen über die Wegbereiter der Bewegung gegeben, sowie auch über die Lehrkräfte der Schulen in Prosotsani. Die Verhältnisse der Bruderschaft mit dem Athener Verein für die Verbreitung der Griechischen Bildung werden überprüft, sowie auch die Beziehungen der Vornehmen in Prosotsani mit den zwei geistlichen und nationalen Zentren derer Zeit: Konstantinopel und Athen. Natürlich werden auch die Versuche der Exarchen / sich den Bulgaren unterordneten in Prosotsani und besonders der Familie Chatzigeorgi, sich in der Region zu behaupten, durchsucht.